

Bergen 1.10.2019

Nasjonal ramme du er ikke der, ennå!

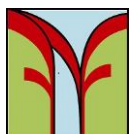
1. Forslaget peker på intakte naturområder som mest egnet for vindkraftindustri i, da er rammen åpenbart ikke ferdig

Figur 1: «Det var nesten nødt å bli sånn – halvparten av mest egnede områder er inngrepsfri natur», https://topps.no/spesial_PANv3.html?latlon=62,10&logo=ja&soom=seks&bakgr=topo2

Generelle rammer for energiforsyningen er viktig. Både for å legge til rette for en sikker og fornybar energiforsyning og for å ivareta naturverdier som vi vet blir utfordret av arealendringer. Det er ikke natur eller klima. Vi må forvalte naturens systemer slik at den viktigste økosystemtjenesten som vårt samfunn er tuftet på ivaretas; et stabilt klima.

Utfordringen knyttet til miljøkostnader er kjent og godt oppsummert i NOU 1998:11 «Energi og kraftbalansen i Norge mot 2020»: «En svakhet ved markedssystemet er at miljøkostnader ikke uten videre reflekteres i priser og kostnader. Omfanget av energiproduksjon som innebærer ulemper for miljøet kan bli større enn det som er samfunnsøkonomisk lønnsomt. For å sikre samfunnsøkonomisk lønnsomhet i energiproduksjon kan myndighetene sette rammer for virksomheten». Det var slike rammer Norsk friluftsliv hadde i tankene da de i et innspill til «Kraft til endring» i 2015 ba om «et helhetlig grep som ser sikker energiforsyning, klimaendringer og tap av naturmangfold i sammenheng». Miljødirektoratets rapport «Vindkraft: Håndtering av miljøhensyn i konsesjonsordningen – situasjonsbeskrivelse og anbefalinger» viser til at konsesjonsprosessen ofte ikke evner å inkorporere og avveie miljøkostnadene på en forutsigbar og transparent måte. Derfor ønsket organisasjonene en plan

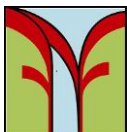
Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

som først og fremst viste hvor det var verdier som er uforenelig med vindkraft og slik bøte på utfordringen med verdisetting av natur i tråd med verktøykassen som er beskrevet i NOU 1998:11. Vi vet at vi mangler verktøy og at de som har ikke brukes godt nok. Naturpanelets rapport av mai 2019 understreket at vi ikke har lyktes med å ivareta naturverdiene. 75% av det isfrie landarealet er preget av omfattende endringer, 1 million av jordas arter står i fare for utryddelse og vi når ikke Aichi-målene som verden var enig om å nå innen 2020.

Miljødirektoratets rapport om vindkraft peker også på usikkerhet. Det er usikkerhet knyttet til kartlegging, verdisetting og konsekvens. Når kunnskapsoppsummeringene i nasjonal ramme for flere tema peker på at man har lite kunnskap om faktiske konsekvenser for en rekke tema blant annet for fugl, friluftsliv, flaggermus, større naturområder, reiseliv og landskap. Når NVE allerede har gitt konsesjon til 23 TWh med vind, mer enn 5 TWh utbygd, over 8 TWh under bygging og nesten 10 TWh gitt men ikke påbegynt. Da er det nesten for sent med føre var prinsippet i forhold til vindkraft på land. Men i forhold til Nasjonal ramme er det ikke det. FNF Hordaland tilrår følgende i forbindelse med videre arbeidet med rammen:

1. Nasjonal ramme kan ikke peke på mest egnede områder for vindkraft basert på kunnskapsgrunnlaget og analysene som er gjort.
 2. Departementet må ta med seg de eksklusjonskriteriene og analysearbeidet som er gjort. Ekskluderte områder må brukes som en ramme for tidlig avslag. Stortinget må sikre hjemmel for tidlig i avslag i relevant lovverk.
 3. Det kan arbeides videre regionalt for å vurdere om det finnes areal som er egnet for vindkraftutbygging på land i en plan med et helhetlig grep som skal se tap av naturmangfold, klimaendringer og en sikker energiforsyning i sammenheng, dette inkluderer, naturlig nok, en vurdering av hvilke teknologier som har minst miljølast i tråd med §12 i naturmangfoldloven.
 4. Den midlertidige stoppen i behandling av vindkraftsaker må videreføres inntil nasjonal rammes rolle i fremtidig konsesjonsbehandling er avklart OG det er gjort nødvendige vurderinger og avklaringer av konsesjonsprosessen både i forhold til lovverket (plan- og bygningsloven og energiloven) samt oppdatering av veiledninger og relevante retningslinjer.
-

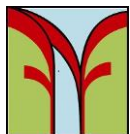

Innhold

Nasjonal ramme du er ikke der, ennå!	1
1. Forslaget peker på intakte naturområder som mest egnet for vindkraftindustri i, da er rammen åpenbart ikke ferdig	1
2. Vi kan ikke planlegge for nedbygging av intakt natur i Norge i dag!	3
3. Medvirkning og demokratisk forankring	5
4. Kunnskapsmangler for folk, fugl, større, sammenhengende naturområder..	7
a. Fugl	7
b. Friluftsliv	10
c. Større sammenhengende naturområder	11
d. Samlede konsekvenser	12
e. Våtmarker	13
f. Villrein	15
g. Flaggermus	15
h. Landskapskonvensjonen og medvirkning	16
5. Nasjonal ramme du er ikke der ennå!	17
6. Kriterier for eksklusjon	18
7. Eksisterende konsesjoner som ikke er utbygd (etter snar)	20
8. Naturens egenverdi	22
Innspill til de utpekte områdene	23
51 Sunnhordland og Haugalandet	23
50 Nordhordland Gulen	29
9. Konklusjon	33
Vedlegg	35

2. Vi kan ikke planlegge for nedbygging av intakt natur i Norge i dag!

Hordaland fylkeskommune utarbeidet en Fylkesdelplan for energi 2001-2012 hvor man hadde et eget kapittel om drøfting og vegvalg. Hva er bærekraftig produksjon og forbruk av energi? Man snakker om gammeldagse ting som rett mengde til rett formål. Det settes som en forutsetning at bærekraftig energiproduksjon innebærer «at viktige verdier for framtidens generasjoner som biologisk mangfold, viktige natur og friluftsområde, kultur- og kulturminne ikkje må salderast bort i arbeidet for å skaffe meir

Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

energi». ¹ Dette er tanker som ikke er formulert i forbindelse med nasjonal ramme. Men dette var en del av Aichi målene om å ta tak i de underliggende årsakene til tap av naturmangfold:

«Senest innen 2020 har myndigheter, næringsliv og interessenter på alle nivå satt i gang eller gjennomført planer for bærekraftig produksjon og forbruk, og har holdt konsekvensene ved bruk av naturressurser godt innenfor trygge økologiske grenser.»²

Med de forutsetningen som ligger til grunn for Nasjonal ramme var det ikke vanskelig å forutsi hva Direktoratet ville ende opp med. Hvis man ønsket store områder, og ekskluderer områder med mindre enn 2 bygninger per km², da ender man opp med å foreslå intakte naturområder som mest egnede områder for vindkraft på land. Av de åpne arealene i de 13 utpekte områdene er mer enn 50% minst en km fra nærmeste tekniske inngrep, altså inngrepsfri natur (INON).

Det er nasjonale føringer for å bevare større, sammenhengende naturområder både som indikator 1.1.8³ for miljømål 1.1: Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester⁴, men også som en målsetning i nasjonal handlingsplan for friluftsliv hvor regjeringen oppfordrer fylker med fjell med stort utbyggingspress til å utarbeide regionale planer, *«som skal bidra til å ivareta større, sammenhengende naturområder av hensyn til friluftsliv, samt ivareta landskapskvaliteter og naturmangfold»*.

Miljødirektoratet påpeker også i sin temarapport i det oppdaterte kunnskapsgrunnlaget at *«De områdene som er aktuelle for vindkraftutbygging er ofte sammenfallende med de gjenværende større, sammenhengende naturområdene.»* Videre peker Direktoratet på at *«avbøtende tiltak og tilpasninger av et prosjekt vil ikke kunne bøte på tapet av et større, sammenhengende naturareal. De kvalitetene som var knyttet til at området var stort og tilnærmet urørt, går tapt eller blir sterkt påvirket når området tas i bruk til vindkraftproduksjon.»*

Dokument 3:5 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse av effektivitet i konsesjonsbehandlingen av fornybar energi peker på opplagte mangler i dagens system: *«Manglende avklaring av hva som er ambisjonsnivået for fornybar energiproduksjon i Norge, og hvordan myndighetene skal legge til rette for å realisere dette, skaper rom for prinsipielle diskusjoner i hver enkelt konsesjonssak. Manglende avklaring av hvordan energibehov skal avveies mot andre samfunnsinteresser gir også et stort rom for vanskelige skjønnsvurderinger, noe som kan bidra til høyere konfliktnivå og større klageomfang. Manglende styringssignaler kan også føre til flere urealistiske konsesjonssaker, noe som kan oppta unødvendige ressurser hos tiltakshavere og i forvaltningen.»* Meld. St. 25 (2015–2016) **Kraft til endring —**

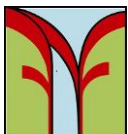
Energipolitikken mot 2030 gjør ingenting for å bøte på allerede avdekkede svakheter. I stedet for å se tap av naturmangfold i sammenheng med sikker energiforsyning og klimautfordringen, i tråd med innspillet fra Norsk friluftsliv, så ser man de to sistnevnte i sammenheng med næringsutvikling. Det innføres et lønnsomhetskriterie, som når vi vet at miljøkostnader ikke verdisettes, gjør at man står enda dårligere rustet til å gjennomføre effektive og kunnskapsbaserte avveininger i konsesjonsprosesser. **NOU 2015:15 Sett pris på miljøet** konstaterer at det er få økonomiske virkemidler som bidrar til å begrense

¹ Fylkesdelplan Energi 2001-2012, s 29

² <https://www.regjeringen.no/contentassets/2395e3d57fce400ab42e4aeb4417732c/t-1526.pdf>

³ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/naturmangfold/miljomal-1.1/miljoindikator-1.1.8/>

⁴ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/naturmangfold/miljomal-1.1/>

tap av biologisk mangfold og at man derfor anbefaler å innføre en arealavgift og avvike subsidier som påvirker det biologiske mangfoldet negativt, det sistnevnte er også inkludert i Aichi-målene for 2020. En fungerende arealavgift kunne kompensert slik at areal som var viktige som intakte naturområder ville være mindre ettertraktet sett opp mot gjenbruk/sambruk av allerede påvirket areal med mindre gunstige vindforhold. Miljødirektoratets statusrapport påpeker det åpenbare at vi har et valg om hvor vi planlegger og plasserer vindkraftturbiner: «*Valget mellom fortsatt prioritering av bygging i uberørt terreng i motsetning til satsing på dyrka mark eller i tilknytning til eksisterende infrastruktur, er en annen aktuell problemstilling.*»⁵ Men arbeidet er ikke fulgt opp. Verken valget om hvor vindkraft skal plasseres, innføring av en arealavgift eller metodearbeidet for prissetting. Det finnes metoder og verktøy for å si noe om verdiene av natur innenfor miljøøkonomi, men ingen omforente metoder som brukes i forvaltningen. I praksis så er vi der vi var i 2015. Det koster ingenting å ødelegge natur.

Kunnskapsmangelen som er avdekket i litteraturgjennomgangen utført i arbeidet med rammen er behørig omtalt i de respektive temarapportene og NVE har satt opp de dypeste hullene i tabellform i rapporten⁶. Hullene er viktig og omtales mer under [punkt 4](#).

Det er mye vi ikke vet, men vi vet nok til å konkludere med at det ikke er mulig å bedrive kunnskapsbasert forvaltning og samtidig peke på intakt natur som mest egnet for vindkraftindustri. Det strider både mot kunnskapsgrunnlaget og mot nasjonale føringer og mål.

3. Medvirkning og demokratisk forankring

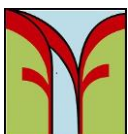
Alle kommuner som har areal i utpekte områder i Hordaland sier nei. Fylkeskommunen er tydelig på at det ikke er aktuell politikk å jobbe for vindkraftindustri på land i de foreslåtte områdene for den sørlige delen av nye Vestland. Norge har en tydelig desentralisert arealforvaltning hvor kommunene forvalter eget areal. NVEs forslag peker på områder som mest egnet for vindkraftindustri, tiltak som er enormt arealkrevende og som ofte omsøkes i verdifulle natur- og friluftslivsområder. Områder som nesten uten unntak vil være i strid med arealformålene i gjeldende kommuneplaner. Direktoratet har på oppdrag av departementet initiert tidenes dispensasjonssak. Konsesjonsprosessen føres etter energiloven og er frakoblet formell kommunal innflytelse siden sakene ikke behandles etter plan- og bygningsloven. For å bøte på dette har kommunene hatt en uformell vetorett. Fylkets kommuner og Hordaland fylkeskommune har svart, dispensasjonssøknaden i form av forslaget til nasjonal ramme er avvist!⁷

Ønsker vi en demokratisk forankret plan som sier noe om målsetninger for produksjon og forbruk og konkretiserer bærekraften i begge deler, må vi ta oss tid til det. Vi lykkes ikke med dette per tid. For å sikre bærekraftig produksjon og forbruk er det enklest å se hvilke tiltak som øker tilgjengelig energi uten å kreve areal eller andre miljøkostnader. Dette må være førsteprioritet og her lykkes man i svært liten grad. Riksrevisjonen meldte allerede i november 2015 at Stortingets forutsetning om å redusere

⁵ <https://tema.miljodirektoratet.no/Documents/Nyhetsdokumenter/vindkraft-miljohensyn-konsesjonsordningen201015.pdf>

⁶ Forslag til Nasjonal ramme
s91http://publikasjoner.nve.no/rapport/2019/rapport2019_12.pdf#page=97&zoom=100,0,646

⁷ Se vedlegg kommune kart: [følg link til vedlegg](#)

energibruken i bygg betydelig frem mot 2020 ikke vil bli oppfylt.⁸ Fremtredende personer ved NINA og NTNU har vært ute tidligere i år, før rammeforslaget lå i bordet, og etterlyst at bærekraftbegrepet konkretiseres også for fornybar og ren energi. Det konkluderes med at det *«er til syvende og sist politiske beslutninger som skal fattes. Det vi ønsker er å kunne gi politikere et kunnskapsgrunnlag som gir et helhetlig risikobilde, og som er bredt nok fundamentert til å være både langsiktig og forutsigbart.»*⁹

Dette er en debatt vi må ta før Stortinget skal ta stilling til hvordan Norge skal gjennomføre sine kutt gjennom et felles europeisk rammeverk som skal sikre klimamåloppnåelse i tråd med Parisavtalen. Regjeringen har et satsingsområde for å styrke Norges rolle som leverandør av fornybar energi. Nasjonal ramme må inkluderes i en slik større sammenheng. Når det gjelder utvikling av vindkraft innen 2020 så var potensialet i NOU av 1998 vurdert til 6TWh. Der er vi allerede og det er mer enn 8 TWh under bygging og nesten 10 TWh til er konsesjonsgitt uten at bygging er påbegynt. Dersom vi ønsker å tilgjengeliggjøre mer fornybar energi til eksport eller industrivekst og videre elektrifisering her hjemme må det gjøres med minst mulig negativ belastning på naturverdier. Dette er verken kontroversielt eller nytt. WWF utdyper hvordan sammenhengen mellom utbygginger og ivaretagelse av natur må være i sin rapport fra 2016 «100% fornybart på naturens premisser». Her påpekes det åpenbare i at positive klimaeffekter av fornybar energi må måles i reduserte klimagassutslipp og ikke i volumet av ny fornybar kraft. WWF peker på at for å utnytte potensialet til norsk fornybar som også regjeringen er ut etter så er det noen forutsetninger:

- *En plan for hvordan strømmen skal brukes*
- *Utvikling av infrastruktur som utnytter kraftpotensialet*
- *En strategi for fordeling av målsetningen om fornybar på ulike teknologier*

Uten en overordnet plan risikerer man at økninger i fornybart fører til økt forbruk gjennom lavere priser og enda mindre insentiver for energieffektivisering.¹⁰ Det er to EU-direktiv som blir viktige premissleverandører i nær fremtid. Oppdaterte fornybar- og energieffektiviseringsdirektivene.¹¹ Hvordan disse utformes og hva som blir Norges konkrete mål er fremdeles uklart. Fornybardirektivet vil kunne fasilitere ytterligere lønnsomhet for utbygging av vindkraft på land i Norge, alt annet likt vil det føre til at naturverdier i Norge blir mer utsatt. Det vises til NVEs vurdering av vindkraftverket på Frøya i veilederen til Naturmangfoldlovens kapittel II, «Når NVE vurderer om det skal gis konsesjon til et vindkraftverk, ses virkningene opp mot økonomien i prosjektet. Et godt økonomisk prosjekt vil kunne tåle større miljøkostnader sammenlignet med et dyrere prosjekt».¹² Det vil selvsagt være viktig som vi har påpekt at departementet forserer arbeidet med en metode for å sette pris på naturen, men like viktig er arbeidet

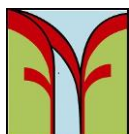
⁸ <https://www.riksrevisjonen.no/rapporter-mappe/no-2015-2016/Myndighetenes-arbeid-med-energieffektivitet-i-bygg/>

⁹ <https://gemini.no/kronikker/ikke-fossilt-er-ikke-alltid-det-samme-som-baerekraftig/>

¹⁰ https://www.wwf.no/assets/attachments/92a-wwf_rapport_fornybart_pa_naturens_premisser.pdf

¹¹ <https://www.regjeringen.no/no/sub/eos-notatbasen/notatene/2017/mars/revidert-fornybardirektiv/id2542890/>

¹² <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/dokumenter/publikasjoner/annet/t-1554.pdf>

med å implementere beslutningskriterier (i rammen omtalt som eksklusjonskriterier) som er tydelig og forutsigbare slik at de fremmer både naturmangfold og en næring som evner å tilpasse seg.

Direktivet åpner for at land skal åpne sine nasjonale støtteordninger for produsenter av fornybar energi i andre land. Det legges også inn spesifiseringer som sikrer støtteordningene over tid. Dette er aspekter som kan være viktige incentiver for å øke fornybarsatsingen, men det er ikke spesielt vanskelig å se for seg et scenario hvor intakt natur vil komme under ytterligere press dersom ikke fornybardirektivet kommer med klare kriterier for hvordan naturmangfold skal ivaretas og incentiver for sambruk og gjenbruk av areal fremfor å søke utbygginger i intakte naturområder. Fornybardirektivet legger også føringer i artikkel 16 og 17 om effektivisering av konsesjonsprosessen¹³. Noe som også isolert sett er et gode, så lenge fordelene og ulempene med tiltakene er avklart, verdsatt og klokt avveid. Noe vi vet er en utfordring.

Ofte vet vi ikke en gang hvilke verdier som er i spill eksemplifisert av nye data om fugletrekk som ble presentert i Fylkesmannens klage på Lutelandet og i samme instans tilbaketrekking av utslippstillatelse for akvakulturproduksjon ved Husevågøy i Vågsøy kommune i Sogn og Fjordane. Utslippstillatelsen ble trukket på bakgrunn av fare for irreversible skader på en 1,5km lang korallforekomst som ikke var kjent tidligere. Korallene ble kartlagt av en privatperson.¹⁴

4. Kunnskapsmangler for folk, fugl, større, sammenhengende naturområder..

a. Fugl

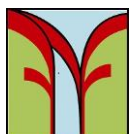
Vindturbiner utgjør en betydelig risiko for fugl. Dette fremkommer tydelig i faggrunnlaget fra Miljødirektoratet til nasjonal ramme for vindkraft, samt fra et stort antall hovedsakelig utenlandske vitenskapelige studier. Problemstillingen er også godt kjent gjennom de få undersøkelser som er gjort i Norge. I tråd med dette er Miljødirektoratets utgangspunkt at vindkraftutbygging ikke bør tillates når utbygging i artens leveområder vil ha avgjørende betydning for bestandsutvikling, for viktige økologiske funksjonsområder eller sentrale knutepunkt for fugletrekk.

For fugl er etablering av vindkraftverk forbundet med kollisjonsrisiko for en rekke arter. Dette gjelder både arter som tilbringer mye tid i lufta, som rovfugler og andre termikkflyvere, men også arter som flyr hurtig og har begrenset evne til å gjøre raske endringer i sin fluktrute, som hønsefugl, andefugl, lommer og alkefugl. Unnvikelsesatferd er en annen respons som vindkraftverk kan utløse, noe som er spesielt uheldig dersom dette gjelder etablerte hekkefugler. Det samme kan sies om habitatforringelsen og forstyrrelsene som et vindkraftverk kan medføre, som til slutt kan medføre at arter forsvinner fra området.

I Hordaland er to områder foreslått å inngå i Nasjonal ramme for vindkraft. Vi vil her påpeke hvilke konflikter som er ansett å ha vesentlig betydning for hvert av områdene. Noen av våre innspill gjelder også areal utenfor Hordaland, ettersom de foreslåtte områdene strekker seg over to fylkesgrenser.

¹³ <https://www.regjeringen.no/no/sub/eos-notatbasen/notatene/2017/mars/revidert-fornybardirektiv/id2542890/>

¹⁴ <https://www.fylkesmannen.no/nb/vestland/miljo-og-klima/akvakultur/trekker-utsleppsloyve-for-a-beskytte-ein-unik-korallforekomst/>

Det understrekes på det sterkeste at det ikke er mulig å fremskaffe detaljerte data innenfor den tidsrammen som høringen er tildelt, og for flere av artene er mye av dataene unntatt offentlighet. Det vil også være avgjørende at det iverksettes tiltak for å bedre kunnskapen om hekkeutbredelsen til flere arter innenfor disse områdene før man vurderer om de egner seg for utbygging av vindkraft. Det er videre på det rene at trekkruiter ut fra våre fjellområder er enda dårligere kjent, da disse ikke er like lette å observere som trekkledene langs den ytre kystlinjen.

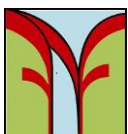
Vi har antatt at plasseringen av anlegg innenfor disse områdene er tenkt å ligge eksponert for gode vindforhold, noe som vil si at de fleste aktuelle områder vil befinne seg i høyden eller nær kysten. Dette medfører sannsynlig konflikt for flere ansvarsarter som jaktfalk, dvergfalk, fjellvåk, lirype, fjellrype og boltit. Også en del spurvefugl og kongeørn vil være utsatt. For område 51, som strekker seg utover til områder med kystlynghei særlig i sør, vil utvilsomt flere hubrotterritorier bli berørt. I tillegg vil trekkende fugl kunne berøres, og da særlig trekkende landfugl (særlig rovfugl og spurvefugl).

Ser vi på de enkelte artene ut fra deres spesielle behov og bestandsstatus, utpeker en art som jaktfalk seg som særlig utsatt i begge områdene. I Hordaland har man gående et prosjekt for å kartlegge status for arten, som startet opp i 2009, og som fortsatt pågår. Gjennom dette prosjektet har man fått god kjennskap til utbredelse og bestandsutvikling. Jaktfalken livnærer seg hovedsakelig på ryer, og hekker stort sett kun når næringstilgangen er god. Arten er svært arealkrevende, og har som regel flere reirplasser som den veksler mellom. I takt med fallende bestander av rype, har hekkesuksessen de senere år også vært særdeles lav, med bare en eller to konstaterte vellykkede hekkinger i året. Selv i gode år ligger ungeproduksjonen i fylket på beskjedne 6 unger i snitt. I 2016 og 2017 var det ingen vellykkede hekkinger, og i 2018 var det kun ett par som fikk frem 4 unger.

Det er derfor av avgjørende betydning for arten at etablerte par ikke utsettes for negative faktorer, da bortfall av voksne reproduktive individer for en art med så fluktuerende hekkesuksess helt klart kan være en avgjørende faktor for artens eksistens i disse områdene. Det er også verdt å merke seg at tilstedeværelsen av jaktfalk er en god indikasjon på gode rypeområder, som i seg selv er viktige å bevare. Hønsefugler som ryer er sammen med rovfugler utpekt som en særlig sårbar artsgruppe når det kommer til kollisjon med vindturbiner.

For fjellvåk og dvergfalk er bestandene i fylket større, men spesielt for dvergfalk er forekomsten og bestandsstørrelsen dårligere kjent.

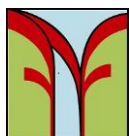
Fylkesmannen i Vestland sin klage på MTA for Lutelandet oppsummerer både kunnskapshull, NVEs manglende kompetanse på tema, men også mer alvorlig, et direktorat som ikke evner å ta til seg kunnskap, usikkerhet og vurderinger gjort av andre instanser. Fylkesmannen er også tydelig på sine vurderinger av direktoratets forslag til vektlegging i konsesjonsbehandlingen slik de er formulert i forslaget til rammen. Fylkesmannen tolker NVE dithen at det må påvises at et vindkraftverk får virkninger på regionalt eller nasjonalt nivå før direktoratet vil ta hensyn til fugl. Dette er et konsekvensomfang som vil være vanskelig å oppfylle når kunnskapsgrunnlaget ofte er mangelfullt og kartleggingen som gjøres i forbindelse med KU er avgrenset av tid, ressurstilgang og kompetanse. Fylkesmannens har også klare vurderinger av at kapittel II i naturmangfoldloven ikke følges opp på en forsvarlig måte ved behandling av vindkraftsaker generelt og i saken om Lutelandet spesielt.

Forum for natur og friluftsliv viser til at fugl må tillegges større vekt i konsesjonsprosesser fremover og det videre arbeidet med rammen:

- Først og fremst må det stilles strengere krav kunnskapsgrunnlaget (§8) og kravene om feltundersøkelser, kartleggerkompetanse og metodebruk må konkretiseres og krav tydeliggjøres. Samtidig bør direktoratet også se på retningslinjer for en fagmessig vurdering av avgrensning av område for KU for fugl.
- Det må være tydelige forankret i nye retningslinjer for **planlegging og lokalisering av vindkraftverk (T-1458)** at det først og fremst er lokalisering av vindkraftverket som er avgjørende for konsekvensene for fugl. Gjennom detaljplanlegging og kunnskap om hvilke fugl og hvilke funksjon et område har for fugl kan man avbøte konsekvensene noe ved klok turbinplassering, men at det i all hovedsak vil være stans som er et egnet avbøtende tiltak.
- Kunnskap om fugletrekk er under oppbygging, men fremdeles er det store mangler. Da er det avgjørende at NVE ivaretar **føre var prinsippet (§9)** intensjon ved å lytte til faglige råd fra blant annet Fylkesmannens miljøvernaveidning når virkning for fugl vurderes og vektas. Det er også viktig at man avklarer et forventningsnivå på utredninger i forhold til usikkerhet. Dette vet vi at det syndes mot. Dersom vi ikke vet så må man bruke §9 i mye større grad for å pålegge tilleggsundersøkelser, utvidelse av tidsbruk eller i ytterste konsekvens at søknaden avvises dersom konsekvensene av tiltaket ikke kan avklares tilstrekkelig. Det må også, i tråd med §11, synliggjøres i retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftverk hva som er rimelige ressurser å avsette til å få frem et kunnskapsgrunnlag for konsekvensutredning for så store inngrep som vindkraftverk i intakt natur er.
- Det er mindre fugl enn før. Fjellfugl har det vært fokus på i senere tid og det er meldt en generell nedgang i fjellfugl på 10% fra år 2000 i forbindelse med en sammenstilling av bestandstrender på europeisk nivå.¹⁵ Fjellfugl er utsatt for konsekvenser av klimaendringer og vil også være utsatt for konsekvenser av nasjonal ramme som i mange tilfeller peker på fjellområder. Gitt en slik situasjon hvor årsakene til nedgangen ikke er klar er det veldig uheldig å legge til rette for nye store, koordinerte inngrep i samme habitat.
- Vurderinger knyttet til **samlet belastning** er vanskelig (§10), men spesielt for Hubro hvor det er utarbeidet en nasjonal handlingsplan må Direktoratet gjøre en vurdering av utpekte områder i nasjonal ramme på regionalt og nasjonalt nivå. Det burde også settes kriterier som sikrer ivaretagelse av hubro-lokaliteter og slik bidrar til det nasjonale målet om å opprettholde eller bygge opp igjen truede arter til livskraftige nivåer, jf. Prop. 1 S (2009-2010) s65. Slike kriterier ville også som nevnt fulgt opp intensjonene i handlingsplanen som naturlig nok er at man tar bedre hensyn til hubro i arealplanleggingen.
- §12 vurderinger etter Naturmangfoldloven eksemplifiseres veiledningen til loven ved å vise til et eksempel om en reguleringsplan i et hyttefelt som ikke ble stadfestet av departementet og hvor departementet la vekt på samlet belastning på fugl (Lom og svaner) OG det ble lagt vekt på at det fantes alternative lokaliseringer. Vindkraft er mer fleksibel i forhold til plassering enn for eksempel vannkraft og Departementet bør se på konkrete vurderingskriterier for hva som er

¹⁵ <https://www.nina.no/Aktuelt/Nyhetsartikkel/ArticleId/4668/Urovekkende-utvikling-for-fjellfuglene-i-Europa>

uakseptable konsekvenser for naturmangfold på lokalitetsnivå, dette kunne være knyttet til tidlig avslag gjennom en hjemmel som åpner for tidlig avslag basert på sannsynlige alvorlige konsekvenser med naturverdier som kan avbøtes ved alternativ lokalisering etter §12.

b. Friluftsliv

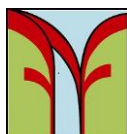
Friluftsliv er noe tilnærmet alle driver med. Dette er også det nasjonale målet at alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv i nærmiljøet. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres slik at miljøvennlig ferdsel, opphold og høsting fremmes, og naturgrunnet bevarer.

Vindkraftindustri på land er inngrep av en så omfattende karakter at det er relevant å vurdere verdien av flere friluftslivsområder i et videre område enn det som er vanlig for andre typer inngrep. En utbygging kan påvirke opplevelsen av landskap og dermed friluftslivsopplevelsen over store avstander. Som veilederen T1458 sier om Friluftsliv så er det både direkte konflikt som kan være aktuell ved at man plasserer vindkraft i verdifulle friluftslivsområder og ved at man plasserer dem nær slike områder og får forringelser for det enkle og sporløse friluftslivet og utfordringer knyttet til støy, synlighet og iskast.

Veilederen for planlegging og lokalisering av vindkraft påpeker svært stort konfliktpotensial i offentlig sikrede friluftsområder og områder som er regulert til friluftsliv/friområde etter plan- og bygningsloven §25 samt områder som er verdsatt som svært viktige etter DN håndbok 25-2004. Vi forholder oss da til at kartlegginger etter M-98 med ytterligere standardisering og nyere dato er et enda bedre grunnlag for verdisetting enn kartlegginger gjort etter DN-håndboken.

Miljødirektoratet har vært tydelige på at det til nå er lagt liten vekt på regionale friluftslivsområder. Dette fordi det har manglet et nasjonalt kartlag. I Hordaland har vi dette og viktige og svært viktige regionale friluftslivsområder må ekskluderes fra åpent areal.

Basert på de viktige friluftslivsverdiene som nesten utelukkende sammenfaller med verdier innenfor landskap, større naturområder, naturmangfold, og reiselivsverdier så konkluderer FNF Hordaland med at ingen av de to utpekte områdene i Hordaland kan inngå som mest egnede industriområder. Uavhengig av hvilket industrielt formål.

måte enn INON kan når det gjelder forvaltning av arter. Det vil si at man utvider begrepet inngrepsfri natur til intakt/funksjonell natur og at det blir enklere og ivareta de økologiske funksjonene til et område.

I Miljødirektoratets statusrapport fra 2015 at brukes konsekvensene for sammenhengende naturområder for å eksemplifisere hvor stor variasjon det er i NVEs vurderinger av miljøhensyn i vindkraftsaker. Miljødirektoratet viser til at det var betydelig reduksjon i INON i 12 av 15 saker de så på, og at på tross av at dette tilsier stort konfliktpotensial iht. gjeldende retningslinjer T-1458 så er det kun i ett tilfelle at INON trekkes frem som et vesentlig tema i NVEs samlede vurdering.¹⁶

- INON må legges inn som et eksklusjonskriterium i rammen. Kun i spesielle tilfeller burde det være aktuelt med inngrep i intakt natur. Bortfall av INON burde være utgangspunktet for en innføring av arealavgift.

d. Samlede konsekvenser

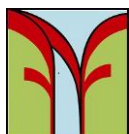
Dette må inkluderes på en annen måte enn det gjøres i dag. Det er ikke en forutsigbar saksbehandling hvor det summen av konsekvenser (kumulativ) opp mot summen av fordeler slik energiloven faktisk forutsetter i sitt formål §1-2 «*Loven skal sikre at produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi foregår på en samfunnsmessig rasjonell måte, herunder skal det tas hensyn til allmenne og private interesser som blir berørt.*»¹⁷ Da kan man ikke «glemme» reduksjon av INON i 11 av 12 saker hvor det ihht gjeldende retningslinjer er påvist stor konflikt om dette tema. Mangelen på systematikk rundt dette punktet kan være et konkret resultat av at alle viser til en håndbok laget av statens vegvesen når konsekvenser skal håndteres. Det som også er vesentlig er at det vi egentlig vurderer er risiko og ikke en gitt konsekvens. Risikoen har et utfallsrom som i mange tilfeller har et stort utfallsrom. Denne usikkerheten både i verdi (har vi lyktes med å kartlegge de verdiene som er tilstede) og til om og hvordan verdien vil påvirkes av et gitt inngrep er som regel ikke ivaretatt i dagens forvaltning. Det er også i svært liten grad en konsentrert innsats for å utbrodere verdi og omfang for relevante tema. Dette selvsagt som et tiltak for å redusere usikkerhet og dermed gjøre utfallsrommet mindre.

I stedet ser vi ofte i konsesjonsprosesser at Naturmangfoldkonsekvenser ofte gjemmes vekk i gjennomsnittsbetraktninger, i stedet for at relevante tema trekkes frem og legges til grunn. Det er åpenbart at det er summen av private og allmenne interesser som skal vektas opp mot fordelene ved et tiltak. Se figur 3. for å visualisere verdiene til et område kunne man se for seg en slik metode. Hvor boksens areal utgjorde en kvantifisering av verdien. Når man da viser til konsekvensene av et inngrep må vi se på omfanget altså verditapet per tema.

Miljødirektoratet må gis et oppdrag for å utarbeide en metodikk for samlet belastning. Det er skuffende at dette arbeidet ikke er initiert som et ledd i arbeidet med nasjonal ramme. Samlet last og kumulative

¹⁶ s38, <https://tema.miljodirektoratet.no/Documents/Nyhetsdokumenter/vindkraft-miljohensyn-konsesjonsordningen201015.pdf>

¹⁷ <https://lovdata.no/lov/1990-06-29-50/§1-2>

virkninger er ikke enkelt og kan utføres på ulike nivå, skala og tema. Innenfor sammenhengende naturområder burde det vært gjort et forsøk på å finne et rammeverk for å vurdere samlet last av ulike veiinngrep, og energitekniske inngrep som er driverne av tap av slikt areal i Norge.¹⁸

Det er ikke helhetlig å kun se klima, vel vitende om sammenhengen mellom klima og areal som spesialrapporten til FNs klimapanel pekte på nylig, samt ressurspanelets rapport. Vi kan ikke lengre bare snakke om andel fornybart – vi må snakke om summen av klimagassutslipp, energiintensitet i forhold til produksjon er interessant og gir viktig informasjon, men det er begrenset tilgang på ressurser og energi som gjør at man må begynne å telle ikke bare modellere og relativisere. I et slikt perspektiv er energieffektiviseringsdirektivet viktig, det setter klare rammer for forbruk og målsetninger om konkrete tallfestede sparetiltak.¹⁹ Mennesket bruker for mye plass, og vi må fase ut fossil energi. Dette er to absolutte sannheter. Vi kan ikke utvide fornybarproduksjonen med intakt natur på tanken.

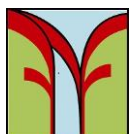
Figur 3: hvordan vi visualiserer betyr noe, å vise samlede verdier i et område, hvor størrelsen på «boksen» indikerer verdi og hvor en før og etter graf kunne visualisere hvilke konsekvenser et tiltak har på eksisterende verdier, enklere enn viften til statens vegvesen og en enklere inngang til en KU.

e. Våtmarker

Våtmark lagrer karbon og er viktige habitater og et rikt økosystem nærmest uavhengig av hvor de er lokalisert. Stortinget har nylig lagt til rette for stans av nydyrking av myr ved å vedta endringer i

¹⁸ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/naturomrader-pa-land/inngrepsfri-natur/>

¹⁹ <https://www.regjeringen.no/no/sub/eos-notatbasen/notatene/2011/sep/energieffektiviseringsdirektivet/id2433307/>

jordloven.²⁰ Myren har viktige funksjoner som karbonsluk og for å redusere tørke og bidra til å suge opp vann i flomsituasjoner og dermed avlaste akuttsituasjoner. I takt med klimaendringer vil uforutsigbarheten i været øke, vi vil få mer styrtregn og da vil klimatilpasning-egenskapene til myr bli enda viktigere å ivareta. Miljødirektoratet vet selvsagt dette svært godt og i 2016 utarbeidet de «Plan for restaurering av våtmark i Norge (2016-2020)».²¹ I en overordnet rammeplan burde våtmarksområder inngått som et eksklusjonskriterium og man burde også gjøre en vurdering opp mot hvor store deler av åpent området som er av slike naturtyper. I konsesjonsprosessen bør det være klare restriksjoner mot inngrep som drenerer våtmark.

Som et minimum må det vurderes frigivelse av karbon som et aspekt i en analyse av fordeler og ulemper. Fornybar kraft vil, alt annet likt, være et gode i klimasammenheng, men det er en forutsetning at det ikke bygges i myr. Dette argumenteres det for i underlaget til de tre rådene NTNU og Sintef har gitt for bærekraftig utbygging av vindkraft i Norge. Der viser man til at utbygging i torvmyr ikke bare vil være negativt for naturverdier, men også kunne gi negativ klimaeffekt.²²

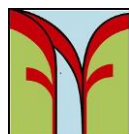
Kortreist er bærekraftig. Det er den viktigste delen av konseptet. Bærekraft for oss handler om hvordan vi bruker ressursene i et område for å dekke våre behov uten at det reduserer muligheten for våre etterkommere å gjøre det samme. Kortreist energiforsyning til husstander gjør at nytte og kostnadselementene blir synlige og dermed del av transaksjonen. Dette vil bøte på utfordringene ved at miljøkostnader ikke betales av andre enn natur og lokalbefolkning og at virkningene ofte er utsatt i tid. Dette med areal er essensielt, arealendringer er utfordringen.

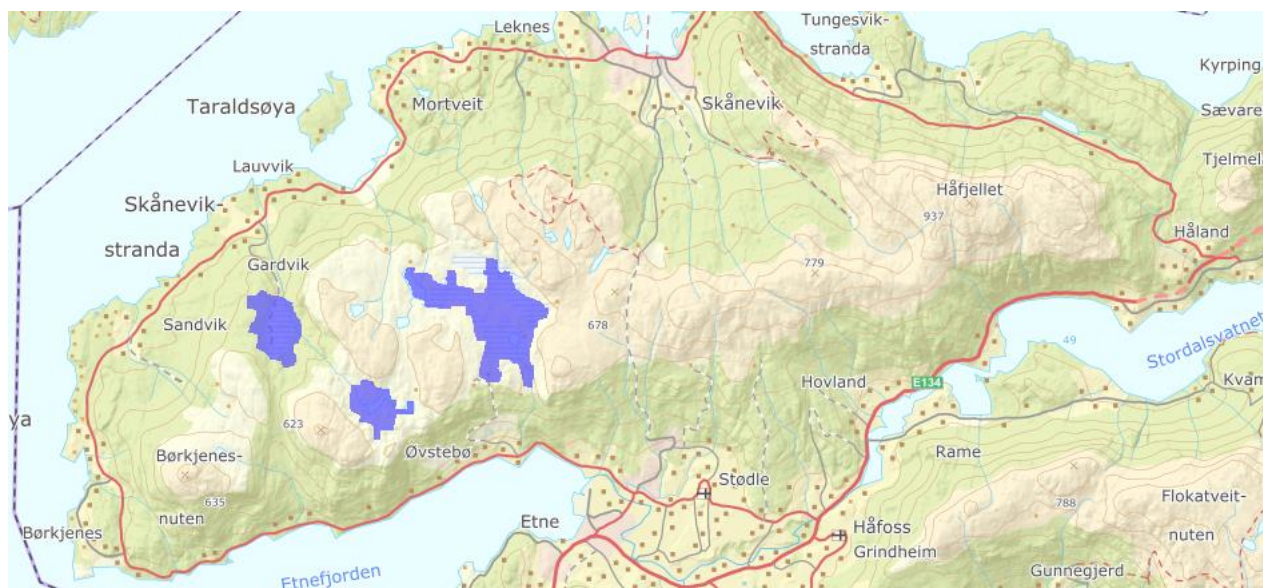
- Arealnøytralitet gjennom flerbruk og gjenbruk er noe Departementet må vurdere. Vi kan ikke se oss blind på et vindkart, men man se på mulighetene av å gjøre lønnsomme investeringer i områder som allerede er i bruk.
- Gjennom det økologiske grunnkartet vil vi få bedre oversikt over hvor det finnes verdifull natur og hva som finnes av natur generelt. Dette vil på sikt gjøre det mulig å implementere mål om arealnøytralitet på viktige naturtyper som følges opp av arealregnskap. Det er også verdt å merke seg at også det vanlige blir sjeldent dersom man ødelegger nok av det. Og det sjeldne blir verdifullt. Slik virker markedet.

²⁰ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nydyrking-av-myr/id2641947/>

²¹ <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/M644/M644.pdf>

²² <https://www.sintef.no/arrangementer/arendalsukavindkraft-til-lands-eller-til-vanns/underlag-for-vare-tre-rad/>

Figur 4: Våtmarksområder i Skåneviksfjellene ligger i åpent areal i utpekt området Sunnhordland og Haugalandet. Det er også en viktig tur og kulturrute med den gamle postvegen fra Etne til Skånevik

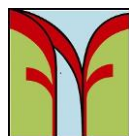
f. Villrein

Når det gjelder villreinens plass i rammen; 13.3 NVEs vektlegging i konsesjonsbehandlingen bør diskusjonen fokuseres på buffersoner til regionale villreinområder. Når det gjelder Nasjonale villreinområder, buffersoner til disse basert på føre-var prinsippet, og regionale villreinområder burde det være åpenbart at dette er områder hvor konsesjonsmeldinger ville fått tidlig avslag. Altså områder med verdier som er uforenelig med vindkraftindustri. Norge har et spesielt ansvar for villrein, og vi har forpliktet oss til å ta vare på villreinen som har hatt en global nedgang på rundt 40% over de siste 30 årene og som nå er regnet som sårbar på den globale rødlisten. Tar vi vare på villreinen, lykkes vi med å bevare funksjonelle økosystem i fjellet. Trusselen mot villrein er bit-for-bit utbygging, det arten trenger minst nå er uavklarte nasjonale retningslinjer for hvordan villreinområder og interesser skal vektes i vindkraftkonsesjonsprosesser.

g. Flaggermus

Hva vet vi om flaggermus? Svaret er veldig lite. Spesielt er kunnskapen rundt hvor populasjonene overvintrer lav.²³ Dette gjør populasjonene svært sårbar for enkelt utbygginger med uheldig lokalisering. Risiko for dette øker når NVE anerkjenner kunnskapsmangelen, men ikke vil sette krav til utredninger i videre konsesjonsprosesser.

²³ <https://www.nrk.no/viten/ingen-vet-hvor-flaggermusene-oppholder-seg-om-vinteren-1.14335863>

Det er også viktig at MD sin vurdering av flaggermus kommer inn i oppdaterte veiledninger og retningslinjer. Direktoratet fraråder utbygging i høyereliggende areal dom ligger nær dype fjorder/daler og på øyer, odder ut mor havet, da dette ofte er viktig områder for flere rødlistede flaggermus.

«Kombinasjonen av kjente konfliktmekanismer for flaggermus og det svake datagrunnlaget for viktige funksjonsområder, tilsier etter Miljødirektoratets vurdering en føre-var-tilnærming i arealinngrepssaker som kan påvirke flaggermus.»

I rapporten kartlegging av flaggermus i Hordaland 2016 pekes det på flere tiltak som bør gjøres for å bedre kunnskapsgrunnlaget som er relevant for rammen:

- Det er rimelig å forvente at flere arter trekker langs kyststripen i Hordaland. Det vil være ønskelig med økt kunnskap om dette temaet fordi det er relevant med hensyn til utbygging av vindkraftverk
- Etterundersøkelser ved eksisterende vindkraftverk i Hordaland og gode konsekvensutredninger som inkluderer flaggermus når nye vindkraftverk planlegges
- Kartlegging av trekkruiter langs kysten av Hordaland. Områder som kan være aktuelle å undersøke i trekktiden er Sund og Os kommuner. Man bør vurdere å undersøke en østvestgradient slik at man får kunnskap om hvilke områder som er viktigst for trekkende flaggermus. En større innsats i dalfører innerst i Hardanger er derfor også ønskelig.²⁴

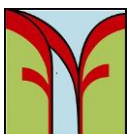
NVE anerkjenner kunnskapsmangelen, peker på at det kan være aktuelt å vektlegge forstyrrelser og fortrenkning av flaggermus i enkeltsaker, men som nevnt tidligere mener NVE at kunnskapsinnhentingene ikke skal skje gjennom konsekvensutredninger og direktoratet synes også å være lunken til Miljødirektoratets anbefalinger om at det utvikles tydelige retningslinjer for hvordan konsekvenser for flaggermus skal utredes.

FNF Hordaland støtter Miljødirektoratets anbefalinger og naturmangfoldloven vedr. tydelige retningslinjer for konsekvensutredning av flaggermus og en føre-var tilnærming i forhold til denne gruppen. Med det kunnskapsgrunnlaget som foreligger er det eneste farbare vei i en kunnskapsbasert forvaltning.

h. Landskapskonvensjonen og medvirkning

Landskap er viktig, både det som er bygget og endret av menneske, det som er under stadig utvikling gjennom levende prosesser i økosystemene våre og de litt hardere rammene som fjell og fjorder formet av isens tann for tusener av år siden. Norge har forpliktet seg til landskapskonvensjonen for å sikre rammene for en utvikling som skal *«integrere landskap i politikk på områder som kan ha direkte eller indirekte innvirkning på landskap»*, *«bidra til å bevisstgjøre folk i det det sivile samfunnet, private*

²⁴ <http://www.granvin.kommune.no/Handlers/fh.ashx?MId1=1&FillId=2319>

organisasjoner og offentlige etater» og «gi befolkningen, lokale og regionale myndigheter og andre mulighet for å medvirke i landskapspolitikken»²⁵

Vi vet at landbasert vind utfordrer landskap og opplevelser når det åpner opp og transformerer intakte landskap med dramatiske konsekvenser. Dette er ikke utfordringer som er nye de er beskrevet i «Reflections and proposals for the implementation of the European Landscape Convention» (2017). I kapittelet om landskap og vindkraft leser vi at den eksponentielle veksten av vindkraft i noen medlemsstater gir en stor belastning for landskapet. Vindkraftanlegg er så store og problemene forbundet med transport, støy og skygge (blant annet) gjør at slike anlegg utgjør et spesielt utfordrende problem i arealplanlegging.²⁶ Det påpekes også i arbeidet som gjøres for å implementere konvensjonen at det er nødvendig å løse konfliktene relatert til fornybare kilders konsekvenser på landskap (vindkraftanlegg og solparker, etc.), det påpekes at dette kun kan oppnås gjennom deltakende demokratiske mekanismer.

Departementet må sikre at lokaldemokratiet blir hørt i det videre arbeidet med rammen. Samtidig forutsetter vi at Departementet følger opp det prosessuelle knyttet til medvirkning i konsesjonsprosessen slik ministeren har gitt uttrykk for.

5. Nasjonal ramme du er ikke der ennå!

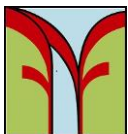
Etter tre tette foreldremøter denne høsten er pedagogiske tilbakemeldinger noe jeg har hørt mye om. Det er ikke resultatet som først og fremst skal roses når noen er i en læringsfase, det er innsatsen, utholdenheten og læringsvillighet. Hvis resultatet ikke er som ønsket skal man ha fokus på prosessen og være positiv: du er ikke der ennå!

Det er ikke vanskelig å trekke paralleller til arbeidet NVE har gjennomført. Det er nybruddsarbeid og det er et forsøk på å gjøre noe vanskelig og omfattende, veldig fort. Man skal gi et faglig råd som under rådende omstendigheter blir en utbyggingsplan. Fordi det utarbeides og syntetiseres av direktoratet som bestemmer om utbyggere skal få bygge ut. Det er lønnsomt å bygge ut og det er de tekniskøkonomiske faktorene som er førende i utpekingen av områder.

Men når forslaget ligger her så er det viktig å se fremover og komme med innspill til forbedringer. Nasjonal ramme er todelt – kunnskapsoppsummeringen i form av de 21 temarapportene med en resulterende gapanalyse over tema hvor forvaltningen har behov for mer kunnskap og kartet over de mest egnede områdene for vindkraft. Kartet er tegnet utfra en metode hvor areal ekskluderes etter gitte kriterier først, før man deretter ekskluderer ytterligere basert på analyser før direktoratet i siste steget peker på områder som mest egnede. NVE har ledet og gjennomført prosjektet, men det er etter vårt syn noe grunnleggende problematisk med valg av metode for utpeking av områdene når vi nå har konklusjonene for litteraturoppsummeringene. Kunnskapsstatusen, manglende reell regional og lokal medvirkning i prosessen som styringsverktøy for en konsesjonsprosess med store mangler, konklusjonen

²⁵ «Den europeiske landskapskonvensjonen» 2014.05.07 <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/id410080/>

²⁶ Landscape Dimensions, Council of Europe 2017 <https://rm.coe.int/landscape-dimensions-reflections-andproposals-for-the-implementation-/1680714487>

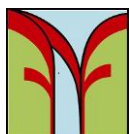

kan kun bli å dra i nødstoppen. Eksklusjonskriterier og analyseeksklusjoner må beholdes og forsterkes gjennom lokal og regional behandling. I Hordaland ville man ikke oppdatere vindplanen fordi politikerne ønsket å se dette i sammenheng med blant annet småkraft. Når målet er at vi skal ivareta naturområder og restaurere viktige naturtyper samtidig som vi skal øke fornybaroverskuddet trenger vi noen utbroderinger av rådene fra WWF, vi trenger en regional plan med nasjonal input som sikrer:

1. En regional enighet om hvor stort fornybaroverskudd regionen bør ha som mål
2. Hva skal overskuddet brukes til? Grønn næringsutvikling eller eksport?
3. Oppdatere kunnskapsgrunnlaget i tråd med kartlagte hull og oppdatere relevante retningslinjer, lover (hjemmel for tidlig avslag) og veiledere
4. At sparing og energieffektiviseringstiltak reelt settes som førsteprioritet for å øke overskuddet.
5. Sentrale myndigheter erkjenne at vi fremdeles ikke inkluderer kostnadene ved naturinngrep og at man forserer arbeidet med en omforent metode for prissetting for intakt natur, samt metodeutvikling for å vurdere samlet belastning. Inntil rammeverket er på plass må kriterier brukes for å veilede ny fornybar innenfor de teknologiene som har minst miljøkonsekvenser og mest positive eksternaliteter som potensial for teknologi- og næringsutvikling.
6. Tidligere anbefalinger og pilotprosjekt som eksempelvis kommunedelplaner for naturmangfold må følges opp– en del kommuner, blant annet Ski, har nå utarbeidet slike planer og det bør følges opp med en evaluering og påfølgende retningslinjer for utarbeidelse. Dette vil bidra til å bøte på kunnskapsmangelen for en del viktige tema som er avdekket i arbeidet med rammen.
7. Vurdere påkobling mellom energilov og plan- og bygningsloven slik at kommunene får et formelt ansvar og myndighet og ved rullering av KPA kan vurdere om det skal avsettes områder til energiformål i kommunen. Slik vil man bedre sikre tidlig lokal medvirkning. Det vil jo fremdeles være slik at innsigelsesinstituttet ivaretar nasjonale verdier og at NVE avveier konsesjonsspørsmålet.

6. Kriterier for eksklusjon

Tabell 1 Eksklusjonskriterier (natur-, kulturverdier)– uforenelige med vindkraftindustri (Blå er harde eksklusjoner, grønne er direktoratets myke og de uten farge er våre tilleggforslag).	
	Nasjonalparker, landskapsvernområder og andre verneområder etter naturmangfoldloven
	Unesco verdensarvområder
	Important Bird areas
	Nasjonale villreinområder med randsoner
	Statlige sikrede friluftslivsområder
	Referanseområder for kystlynghei
	Helhetlig kulturlandskap med nasjonal verdi eller vesentlig regional interesse
	Fredete kulturminner
	Tentative verdensarvområder
	Buffersoner rundt verdensarvområder
	Foreslåtte verneområder (inkludert suppleringsvern prosess)
	Verneområder under 3 km ²

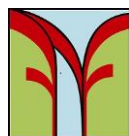

	Våtmarksområder av en viss størrelse må ekskluderes – samt gode og effektive retningslinjer i ny oppdatert veiledning til lokalisering av vindkraftverk om at nedbygging av myr for vindkraftverk er akkurat like uaktuelt som nedbygging av myr for nydyrking.
	Buffersoner for relevante tema underbygget av best mulig fagkunnskap supplert med føre-var prinsippet.
	Viktige fugletrekk basert på føre var, beste tilgjengelig fagkunnskap og klare krav til kunnskapsinnhenting, metode og omfang
	INON – areal må inngå som eksklusjonskriterie - inkludert grønn infrastruktur slik at man kan se hvordan naturen henger sammen på en mer dynamisk måte en INON.
	Svært viktige og viktige friluftslivsområder iht til kommunenes kartlegging av friluftslivsområder ved bruk av standardisert metodikk M-98, supplert og understøttet av regionale kartlegginger der hvor de finnes som eksempelvis i Hordaland.
	Villrein, som omtalt under 4d, så må alle villreinområder ekskluderes. Villrein er en indikatorart, paraplyart og ikon art i et og samme dyr. Tar vi vare på villreinen tar vi samtidig vare på større, sammenhengende naturområder i fjellet. Diskusjonen i forhold til rammen må favne utforming og størrelse av buffersoner opp mot villreinområder, ikke om nasjonale villreinområder er hardt eller mykt og om regionale er mykt eller ingenting.
	Landskap – vi har ikke nasjonal oversikt over våre viktigste landskap, men i Hordaland er det utført en verdisetting som i alle fall påpeker regionalt viktig landskap. Vindkraftverk vil endre landskapskarakteren til et område. Derfor bør områder med viktige landskapsverdier ekskluderes. Miljødirektoratet påpeker ofte at det er overlappende altså kumulative verdier i slike områder. Både landskap, friluftsliv, større sammenhengende områder, reiseliv og naturverdier. Kystsoneplanen for Sunnhordaland har gjort et slikt grep for de områdene den dekker hvor det foreligger en opphopning av verdier. Dette er en øvelse som burde gjøres per region og en metode Departementet burde bruke i det videre arbeidet. Areal som har store verdier for et eller flere tema som påvirkes av vindkraft kan vanskelig inngå i mest egnet områder.
	KULA områder – buffersoner må avklares, vil avhenge av verneverdier
	Høyfjellsområder – avgrensing og avklaringer må gjøres av Miljødirektoratet.

Det er spilt inn mange forslag til ytterligere kriterier som må vurderes og skille mellom harde og myke kriterier må også vurderes. Det er ryddigere å kun ha eksklusjonskriterier for så å benytte «myk» eksklusjon for å synliggjøre buffersoner opp mot viktige verdier.

Slik vi ser det så foreligger det det fortsatt ikke konkrete retningslinjer for buffersoner opp mot kulturlandskap, nasjonalparker, landskapsvernområder, villreinområder, verneområder for fugl og andre verneområder for naturmangfold som det er naturlig å ha buffersoner for i forhold til utbygging av vindkraftanlegg, jf. §49 naturmangfoldloven. Dette er et stort hull i det faglige arbeidet som vi forutsetter at Departement avklarer i samarbeid med relevant fagmiljø og får på plass. Buffersoner må inngå i kart som mykt eksklusjonskriterium. Alle eksklusjonskriterier basert på natur, friluftsliv og landskap må ha buffersoner. Men kriterier for en slik utforming vil være avhengig av de konkrete verdiene man vil ivareta med eksklusjonen.

Nasjonale kriterier skal ivareta nasjonale verdier jf. T/2-16 – og må brukes som kriterier for **tidlig avslag, konkretisert gjennom arbeidet med rammens eksklusjonskriterier og analysearbeidet som tidligere nevnt**. Dette vil være en oppfølging av et av hovedfunnene i Dokument 3:5 (2013–2014) Riksrevisjonens

undersøkelse av effektivitet i konsesjonsbehandlingen av fornybar energi. Et slikt grep, med tidlig avslag ville være konfliktdempende.

Konsesjonsprosessen har andre svakheter som Olje- og energiministeren oppsummerte i en NRK artikkel nylig «*Utifrå det vi har sett i høyringsrunden til NVE så langt, så ser vi at det er behov for å endre konsesjonssystemet for vindkraft på land. Det handlar mellom anna om lokal medverknad og kor lang tid det går frå konsesjon blir gitt til det blir realisert*».²⁷

Vi er enig med ministeren at dette er to områder myndighetene må se på og vi forutsetter at moratoriet som er satt på behandling av vindkraftkonsesjonssaker ikke heves før dette er løst.

7. Eksisterende konsesjoner som ikke er utbygd (etter snar)

Vi har dermed en situasjon hvor det frem mot 2020 bør etableres styringsverktøy i form av rutiner og klare kriterier for å vurdere søknader om fornyelse av konsesjoner som går ut i 2020 i sammenheng med ikke-ferdigbehandlede eller nye søknader, eventuelt utvidelsessøknader for eksisterende konsesjoner. Miljødirektoratet 2015²⁸

NVE mener at det kun skal gis korte og begrunnede utsettelse på allerede gitte konsesjoner. De sentrale natur og friluftslivsorganisasjonene har allerede pekt på at Direktoratet burde vurdere fordeler og ulemper av disse konsesjonene på nytt. Dette er i tråd med rapporten fra Miljødirektoratet i 2015 som peker på at det er mulig å ta «helhetlige styringsgrep» for å sikre at det er de totalt sett beste prosjektene som enten får forlenget eller ny konsesjon. NVE fremviser en annen holdning til vurderingsrommet som er åpent i slike saker. I saken om utsettelse av idriftsettelse av Andmyran vindkraftverk, et kraftverk plassert i et stort myrområde, og hvor begrunnelsen for utsettelsen synes å kunne oppsummeres i at tiltakshaver trenger litt mer tid.²⁹ Dette regner NVE som tilstrekkelig og grunngir dette med likebehandling i tråd med tidligere praksis i forbindelse med forlengelsen av sertifikatfristen. Direktoratet påpeker at «*innspill rettet mot endelig konsesjon og prosjektets realiseringer etter vår vurdering ikke beslutningsrelevant i NVEs saksbehandling av søknaden*»³⁰ Departementet må avklare handlingsrommet med kunnskapsbasert forvaltning som rettesnor. Eventuelle avklaringer av bortfall av indirekte subsidiering av vindkraft på land ved å oppdatere skatteregime, alt annet likt, sette en demper på investeringsbeslutninger om gitte konsesjoner.

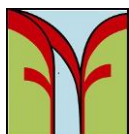
Nylig har vi sett at begrenset kunnskap er lagt til grunn for KU på fugl på ulike konsesjoner i Sogn og Fjordane. **Departement må sikre at kunnskapsgrunnlaget i konsekvensutredningene i konsesjoner som ikke er bygget gjennomgås på nytt.** Dersom oppdatert kunnskapsgrunnlag gir en annen vekting av

²⁷ <https://www.nrk.no/hordaland/motstanden-mot-vindkraft-pa-land-aukar-1.14705126>

²⁸ <https://tema.miljodirektoratet.no/Documents/Nyhetsdokumenter/vindkraft-miljohensyn-konsesjonsordningen201015.pdf>

²⁹ <http://webfileservice.nve.no/API/PublishedFiles/Download/200700861/2715285>

³⁰ <http://webfileservice.nve.no/API/PublishedFiles/Download/200700861/2874836>

konsesjonsspørsmålet må konsesjonen trekkes tilbake. Når forvaltningene ikke har vært føre var, er dette en mulighet til å være etter snar.

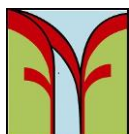
Å utføre **samlet last vurderinger** blir vanskelig når vi ikke vet om konsesjonsgitt vindkraftindustri faktisk blir bygget. Departementet må gjennomføre tiltak som sikrer en slik oppdatering av konsesjonsgitte, men ikke bygde tiltak. Det er også en opphopning av ubygde småkraftverk med gitte konsesjoner. 2. kvartal 2019 opplyser NVE at dette gjelder 351 konsesjoner med en estimert produksjon på 2,9 TWh. Småkraft vil i mange tilfeller spise av intakt natur og ikke minst intakt vassdragsnatur og realitetsavklaringer for gitte konsesjoner her vil være viktig for å få et godt utgangspunkt for samlet last vurderinger for energitekniske inngreps påvirkning på sammenhengende naturområder.

Sanderudutvalget la frem sin rapport om skattelegging av vannkraft 30. september et av forslagene er å senke grensen for grunnrentebeskatning fra 10 MW til 1,5 MW. Dette vil, gitt at det blir gjennomført, bidra til at subsidieringen av småkraft vil opphøre og at det vil bli mindre gunstig å investere i småkraft. Sanderudutvalget tilrår at man utreder grunnrentebeskatning og naturressursskatt på vindkraft. Utvalget har bidratt til lønnsomhetsprinsippet ikke til å vurdere grunnlaget. At dette er industri som høster naturressurser på land eller vann og at dette er ikke-fornybare ressurser som har alternative bruksområder og verdier som i varierende grad er uforenelig med energiproduksjon. Fremleggelsen av rapporten skriker etter en ny NOU som følger opp arbeidet og intensjonen i NOU 2013:10 Naturens goder – om verdien av økosystemtjenester³¹ og NOU 2015:15 Sett pris på miljøet – Rapport fra grønn skattekommisjon.

Det er flere ting enn å inkorporere naturverdier i markedet som må gjøres. Kunnskapsbasen må forvaltes og oppdateres. Miljødirektoratet skal oppdatere INON dataene i løpet av høsten og dette vil være interessante data for å styrke kunnskapsgrunnlaget. Miljødirektoratet har konkludert med at vindkraft på land med de forutsetningene som ligger til grunn ofte vil lokaliseres i intakt natur med få inngrep fra før. Fasit på forslaget overlevert av NVE 1. april i år er at rundt 50% av åpent areal i de utpekte områdene er inngrepfrie (minst 1 km avstand fra nærmeste tyngre tekniske inngrep.)

- Minstekravet for en overordnet ramme med siktemål å balansere ønske om ny lønnsom fornybar med de nasjonale miljømålene er at Departementet nå sikrer at det gjøres utføres en samlet last vurdering regionalt på energitekniske inngrep. Metodikken må inngå i de nye retningslinjene for planlegging og lokalisering av vindkraftverk, men enda viktigere må de metoden utføres på de utpekte områdene for å gjøre en §10 vurdering av nasjonal ramme per utpekt område, regionalt og nasjonalt.
- Det forutsettes at alle konsesjonsgitte tiltak regnes som «bygget» i §10 vurderinger etter naturmangfoldloven. Oppdaterte samlet last vurderinger kan kun gjøres når tiltakshaver har sagt fra seg konsesjonen eller den er trukket tilbake.
- Nye konsesjonsvilkår må gi korte frister for bygging og klare krav til dokumentasjon for å få korte og realistiske utsettelse dersom nødvendig. Dette må være tilsvarende for utsettelse som imøtekommes for eksisterende konsesjoner.

³¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-10/id734440/sec1>

- Departementet må som nevnt vurdere muligheter for å gjøre nye vurderinger i allerede gitt konsesjoner når kunnskapsgrunnlaget er vesentlig forbedret. Et eksempel på en slik mulighet var NVEs vedtak om Andmyran vindkraftverk nylig. Eller ny informasjon om fugletrekk som er beslutningsrelevant for tre vindkraftverk som allerede er gitt i Sogn & Fjordane. Vi ber departementet se på muligheter i arbeidet med rammen for kriterier som kan nyttes i videre saksbehandling slik at det gis en åpning for vurderinger av kunnskapsgrunnlaget for påvirkede naturverdier. Dersom det fremkommer beslutningsrelevant informasjon som tilsier at avveiningene av konsesjonsspørsmålet ville falt ut annerledes så må dette få konsekvenser. Vi må redusere fremtidige konsekvenser dersom vi nå er kjent med risikoen ikke basere oss på gårdsdagens virkelighet hvor kunnskapsnivået tilsa at utfordringene ikke fantes.

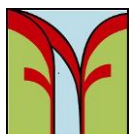
8. Naturens egenverdi

"Tørre sjeler skriver ofte om hvor få det er å se nord i Marka, og benytter statistikken som brekkstang for inngrep. De ser ikke meg, og om de så meg ville det bare bli et klikk i telleapparatet. Hva de ikke ser er at denne turen går jeg hele året, denne turen lever jeg av hele året. Vi er ikke i Marka bare når vi er der, men like meget når vi ikke er der."

Nils Borchgrevink, æresmedlem i Naturvernforbundet

Figur 5: Breidablik – Foto: Frikk H. Fossdal

Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
[Org. nr.: 918 407 855](tel:918407855)

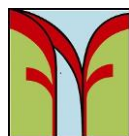
Innspill til de utpekte områdene

«Uskedalen, Herøysund med Husnesfjellene og Husnesfjorden (Hardangerfjorden)» FOTO: Bergen og Hordaland Turlag/FNF Hordaland.

51 Sunnhordland og Haugalandet

Tema	Beskrivelse
Friluftsliv	Som vi ser i figur 2, så er det flere viktige friluftslivsområder inkludert i åpent areal eller umiddelbar nærhet i utpekte område 51. Vi viser ellers til Bergen og Hordaland Turlags innspill på regionalt nivå samt lokallagene i relevante områder. Viser til figur 13 som viser sårbart høyfjell – kart som ble utarbeidet i forbindelse med småkraftplanen. Blant annet: 1. Skåneviksfjellet (https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00006789) verdisatt til viktig friluftslivsområde i Fylkets regionale friluftslivskartlegging i 2007. Området inkluderer den stavangerske postveien fra Etne til Skånevik. 2. Skåneviksfjorden er også kartlagt som viktig i samme kartlegging og https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00006789 3. Etnefjorden kartlagt som viktig friluftslivsområdet- https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00006884

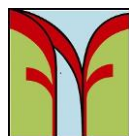
Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

	4. Statlige sikrede friluftslivsområder Romsa-øyene og Taraldsøy. 5. Det er åpenbart at en utbygging i åpent areal på Skåneviksfjellet ville hatt en negativ konsekvens for omkringliggende friluftslivsområder som det svært viktige Etnefjellene https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00006873 6. Fra Miljødirektoratets gjennomgang av daværende analyseområde 15 trekkes Husnesfjella frem og, «<i>helt i nord i utredningsområdet er Fjellhaugen Skisenter utgangspunkt for mye brukte turområder over og mot Folgefonna, og fjellene sør for breen helt ut til ytre Matre.</i>» Folgefonna sør er kartlagt som et svært viktig friluftslivsområde Blådalen (https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00010940) i kommunens kartlegging fra 2016, området beskrives med varierte bruksområder; det er turområde sommer som vinter, med god tilkomst og gode muligheter for telting, jakt og fiske og bærplukking. 7. I Husnesfjellene overlapper det viktige friluftslivsområdet Mjelkhaug – Mannen – Englafjell med et inngrepsfritt naturområde. Område er også omkranset av svært viktige friluftslivsområder i vest, sør og Ulvanosa i øst. 8. Tysnessåta er kartlagt som et svært viktig friluftslivsområde i kommunens kartlegging i 2016 https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00010510, Området er også vurdert som et regionalt svært viktig friluftslivsområde i fylkets kartlegging fra 2008.³² Langs kysten av Tysnes ei Nord er det også avgrenset to friluftslivsområder av svært stor verdi. 9. Grønafjell og fjellområdene på Stord sør for Midtfjellet trekkes også spesielt frem som regionalt viktig for friluftsliv i MD sin analyse.
Vilt	Åpent området rundt Sørstranda er et av 4 svært viktige viltområder i Etne kommunes viltrapport fra 2004. Området beskrives som dominert av gammel furuskog. Har den eneste kjente hekkeplassen for hønehaug i kommunen. Det er et viktig område for storfugl og det er registrert hekkende hvitryggspett i Sandalia. Det er også et viktig beiteområde for hjort og rådyr. Skåno er også kartlagt som et svært viktig viltområde som hekkeholme for sjøfugl. I pågående supplerende verneprosess er det spilt inn en utvidelse av dette reservatet. Det går viktige trekkveier for hjort i åpent område og i ytre del av Skånevikshalvøya også i åpent areal er det kartlagt et viktig viltområde, som pekes på som et viktig vinterbeite for hjort. Området er også viktig for storfugl og rådyr og er sannsynlig hekkeområde for hvitryggspett.³³ Etnefjella Sør er også kartlagt som viltområde som er spesielt viktig for fugl med blant annet storlom og smålom. Deler av dette området ligger i åpent areal i utpekt området. Stord Jeger- og fiskerforening påpeker at en videre utbygging av vindkraft på Stordøyen vil direkte gripe inn i det som kalles indrefiletet i Stordfjellet. En videre utbygging vil ytterligere innskrenke og fragmentere leveområdet for hekkende fugl

³² https://www.hordaland.no/globalassets/for-hfk/plan-og-planarbeid/regionale-plantema/regionale-friluftsomrade-i-hordaland_prosjektrapport2008-web.pdf

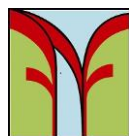
³³ <http://www.etne.kommune.no/getfile.php/3221213.1510.acbwcdtxwv/Viltrapport+Etne.pdf+%28L%29%2886089%29.pdf>

	som bl. annet orrfugl og annen hønsefugl, ynglingsplasser for hare, beiteområde for hjortevilt og gytebekker for fjellaure. Fjellheimen på Stord fremheves som et unikt fjellområde i havgapet som må ivaretas slik at kommende generasjoner kan få oppleve området og høste av overskuddet gjennom jakt, fikse og sanking.
Fugl	Området består av den østre delen av analyseområde 16 og den vestre delen av analyseområde 15. Vi er positive til ekskluderingen av særlig de vestre delene av analyseområde 16. Imidlertid er vi svært kritiske til at NVE har valgt å inkludere deler av Miljødirektoratets eksklusjonsforslag, og dermed legge mer vekt på de gode produksjonsforholdene enn hensynet til trekkende fugl i dette området. Tysvær og Bokn er samtidig viktige kommuner for hubro, som vil være en sårbar art ved etablering av vindkraft i dette området. Etablering av vindkraft ved terrengformasjoner som representerer naturlige ledelinjer for fugletrekk, som ved Stong øst i Tysvær, sørspissen av Tysnesøyna og Huglo, vil også være svært uheldig, og utvilsomt medføre mange kollisjoner mellom fugl og turbiner. Vi mener derfor at alle slike terrengformasjoner bør utelates fra den nasjonale rammeplanen. Selv om enkelte viktige hekkeområder for hubro i ytre deler av analyseområde 16 er ekskludert, er det fremdeles stor sannsynlighet for at hekkeforekomster av jaktfalk, fjellvåk, havørn, kongeørn og dvergfalk vil berøres, i tillegg til flere par med hubro. Både jaktfalk og kongeørn er rypespesialister, og deres tilstedeværelse vitner om gode forekomster av lirype eller fjellrype. Som vi påpekte i vårt forrige høringssvar må konflikt med havørn kunne forventes ved etablering av vindkraft i hele dette området. Området er anbefalt tatt ut basert på de ornitologiske kvalitetene.
Annet Naturmangfold	Ytre Hardangerfjord er foreslått som marint verneområde. MD påpeker i sitt analysedokument at odder og øyer ut mot havet på blant annet Tysnesøy fremstår som egnede leveområder for flaggermus og trolig spesielt for trekkende trollflaggermus. Dette baseres på terreng, høydekart og tilgang på vann. Tysnes og spesielt Rekstern har unike skogsområder med et stort naturmangfold kartlagt av Miljøfaglig Utredning og Aplan Viak, sistnevnte i forbindelse med konsekvensutredninger for Hordfast. Dette er verdier som ikke er påpekt i analyserapporten fra Miljødirektoratet. Se vedlegg D i FNFs uttale av 20.10.2018³⁴ og Miljøfaglig utrednings rapport MU2018-10³⁵. Miljøfaglig utredning peker på Rekstern som inkludert i et av kjerneområdene for fattig boreonemoral regnskog. Supplerende verneprosess må inn som en formell del av analysearbeidet i det videre arbeidet med rammen. Områder som er spilt inn av landets fylkesmenn og kvalitetssikret av Miljødirektoratet basert på naturverdier kan ikke inngå som areal i områder som er utpekes til mest egnet for vindkraftindustri.
Intakt natur	Nord for Åkrafjorden finnes det et unikt vegløst landskap fra Åkra og inn. Her er det fremdeles naturområder uten tekniske inngrep fra fjord til fjell. Selv om det er gitt

³⁴ <http://www.fnf-nett.no/file=16850>

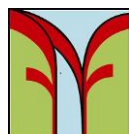
³⁵ <https://tema.miljodirektoratet.no/Documents/publikasjoner/M926/M926.pdf>

	konsesjon til kraftverk både i Djuvselva og på Eikemo så vil eventuelle vindkraftturbiner totalt endre området karakter. INON områdene innenfor utpekt område er mindre enn i området 50. Men de som finnes overlapper i stor grad områder som er viktig for friluftsliv. Utregninger gjort på bakgrunn av tallene som er presentert i kart til Topps ³⁶, viser at 57% av INON arealet i utpekt området Sunnhordaland og Haugalandet pekes på som mest egnet for vindkraftindustri.
Landskap	Variasjon i landskap er et nivå av naturmangfold. NIN landskap avdekket stor landskapsvariasjon i gamle analyseområdet 15 og 16, begge områdene har landskapstyper som er «fåfallige» (mindre enn 30 områder nasjonalt), og en stor typevariasjon.
Sumlast / kumulative virkninger	Figur 6 viser at hele området på Midtfjellet ned til Svartavatnet, Midtvatnet og Kinnavatnet er «båndlagt natur». Både Fitjar og Stord kommune er klar på at det ikke er ønskelig å avsette mer av fjellene på Stordøya til vindkraftindustri. Resten av Stordøya må ekskluderes ut fra en samlet belastning i tråd med vurderingene som er gjort lokalt. Området sør for Folgefonna har store inngrep i forbindelse med vannkraftutbygginger, men har fremdeles store friluftslivsverdier og som innfallsport til nasjonalpark. FNF Hordaland oppfordrer departementet å etterse at det utvikles en metode og en vurdering av samlet last for energitekniske inngrep generelt og at denne nyttes for de utpekte områdene.
Bufferoner	Folgefonna Nasjonalpark er per definisjon av nasjonal verdi. Det at arbeidet så langt ikke har vurdert bufferoner mot blant annet nasjonalparker er svært uheldig. Nasjonalparkstyre har allerede i skrivende stund kommet med sin vurdering som FNF støtter og det er at areal i randsonen til nasjonalparken, i området Åkrafjorden – Blådalen og Fjellhaugen, må tas ut av utpekt område da en eventuell utbygging vil svekke de nasjonale verdiene i verneområdet. Dette er også i tråd med MD sine vurderinger i temarapporten om større, sammenhengende naturområder hvor direktoratet påpeker stor konflikt i en rekke slike typer områder blant annet: - «<i>Større sammenhengende naturområder inntil verdensarvområder, nasjonalområder og landskapsvernområder. De restriksjoner som gjelder for verneområdet, gjelder ikke utenfor, men det er ikke ønskelig med arealinngrep som og utbygging som kommer i konflikt med det landskapet som er søkt ivaretatt gjennom vernet. Dette er en kjent problemstilling fra konsesjonssøknader.</i>»³⁷
Retningslinjer eksisterende – her bruker vi kun retningslinjene for rammeplanen for vindkraft Hordaland, for småkraftplanen for	Både Husnesfjellene, Midtfjellet og Grønafjellet, Tysnessåta og Skåneviksfjella er inkludert som Sårbart høgfjell av stor verdi. Retningslinjene for utbygging i sårbart høgfjell er ifølge fylkesdelplanen at R4: 1. I sårbart høgfjell av stor verdi skal ein vere restriktiv med vasskraftanlegg som fører til varige sår i naturen. Avbøtande tiltak: Tunneldrift og veglaus utbygging kan redusere konfliktgraden.

³⁶ https://topps.no/spesial_PANv3.html?latlon=62,10&logo=ja&soom=seks&bakgr=topo2

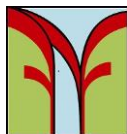
³⁷ <http://webfileservice.nve.no/API/PublishedFiles/Download/201903419/2729545>

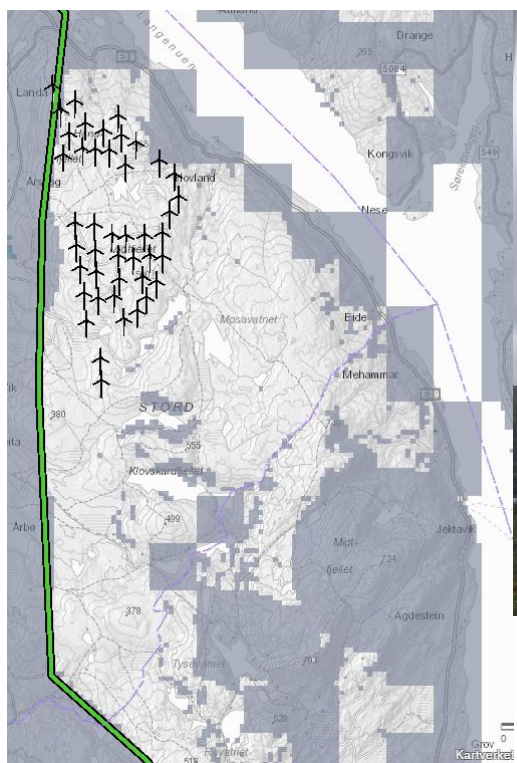

veiledningen til planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg	2. I andre områder med sårbart høgfjell bør ein vise varsemd med løyve til ny kraftutbygging, spesielt i eksponerte område mot viktige reiselivsområde og verdifulle friluftsområde. Åkrafjorden Nord, fra Åkra og inn til Fjæra så er området vurdert som Fjordlandskap av stor verdi. Dette gjelder også Hardangerfjorden. I fylkesdelplanen for småkraftverk setter R3 rammer for utbygging av småkraft som er relevant i denne forbindelse med tanke på konsekvensene for landskap: <i>«I fjordlandskap av stor verdi skal ein vere restriktiv med inngrep som fjerner eksponerte fossar og vassdrag eller reduserer heilskapen i landskapet. Ein skal legge vekt på at terrenginngrep, vegar, røyrgrater med mer. ikkje fører til varige sår som reduserer opplevingsverdien i landskapet....»</i> Utbytte av vindkraftindustri i form av fornybar kraft er større enn for småkraft, men landskapstransformasjonene som inngrepet medfører og landskapsrommet det berører er veldig mye større. Noen relevante retningslinjer fra fylkesplanen i Hordaland for prosjektplanlegging er 5. Samlokalisering med tekniske inngrep/etablert arealbruk er ønskelig for å samle inngrep. 6. Vindmøller bør lokaliseres slik at dei ikke kjem i vesentlig konflikt med naturvernområde, område som er viktig av omsyn til kulturminne/kulturmiljø, eller område som er viktige for friluftsliv og rekreasjon I veilederen fra OED om planlegging og lokalisering av vindkraftverk så er det listet opp kriterier for svært stort konfliktpotensial innenfor ulike tema. En nasjonal ramme som blant annet har som målsetning å redusere konfliktnivået kan ikke peke på områder hvor kriteriet for svært stort konfliktpotensial er oppfylt for ett og hvert fall ikke flere tema. Dette er tilfelle for mye av arealet innfor de utpekte områdene i Hordaland. For reiselivet så peker veilederen på at det vil være et svært stort konfliktpotensial i områder som er vesentlige for ivaretagelsen av det norske reiselivsproduktet, og nasjonalt viktige reiselivsdestinasjoner hvor landskapet eller naturen er en vesentlig del av attraksjonen.³⁸ I utpekte områder langs Hardangerfjorden eksempelvis er dette åpenbart et konfliktpotensial fra Råd om landskap i kommunal planlegging i Hordaland finner vi: <i>«Hordaland har unike landskapskvaliteter. Fjordlandskapet i Hardanger med fruktbygdene er knytt til nasjonal identitet og Norges høge attraksjonsverdi som reisemål internasjonalt. Men også lyngheiane og det historiske kulturlandskapet langs kysten er høgt verdsatt.»</i> Det foreligger regionalt viktige områder for landskap, natur, friluftsliv og kulturminne³⁹ i kystsoneplanen for Sunnhordland og ytre Hardanger. Planen ligger i per tid hos kommunal og moderniseringsdepartementet etter å ha blitt påklagd, men planen ble vedtatt av fylkestinget i 2017. Blant de 14 områdene finner vi Bårdsundet (6), Godøya (7), Halsnøy (9) se figur 7. Den regionale planen vil ikke legge begrensninger på eksisterende planer, men «Innanfor arealsone landskap skal nye tiltak tilpassast og ivareta omsyna. Større tekniske inngrep skal som hovudregel ikkje tillatast i urørt område.»
---	--

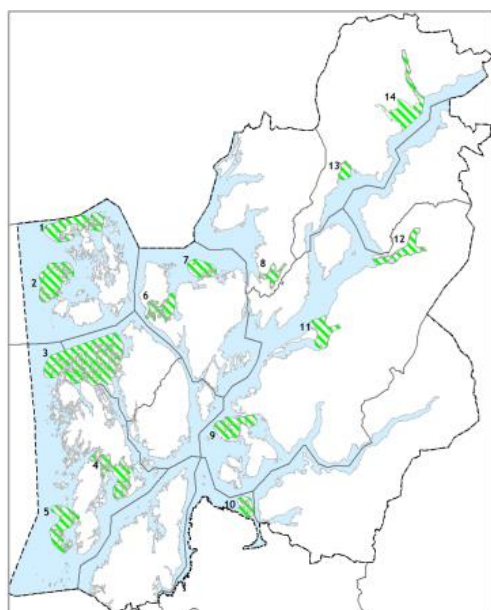
³⁸ <https://www.nve.no/media/2419/retningslinjer-for-planlegging-og-lokalisering-av-vindkraftanlegg.pdf>

³⁹ <https://www.hordaland.no/globalassets/for-hfk/plan-og-planarbeid/regionale-planar-under-arbeid/regional-kystsoneplan/til-vedtak-fylkestinget/plandokument--kystsoneplan-til-vedtak.-31.08.17.pdf>

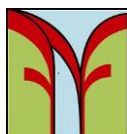

Figur 6: Midtjylland, foto: FNF Hordaland

Figur 7: Arealsoner landskap for regionalt viktige områder for landskap, natur, friluftsliv og kulturminne

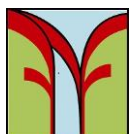
Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

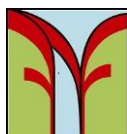

Figur 8: Utsikt fra Gleinefjell vest; Matresfjorden, Krossneset, Saltneset og Fjonfjella. FOTO: Nicolas Rodriguez BHT
50 Nordhordland Gulen

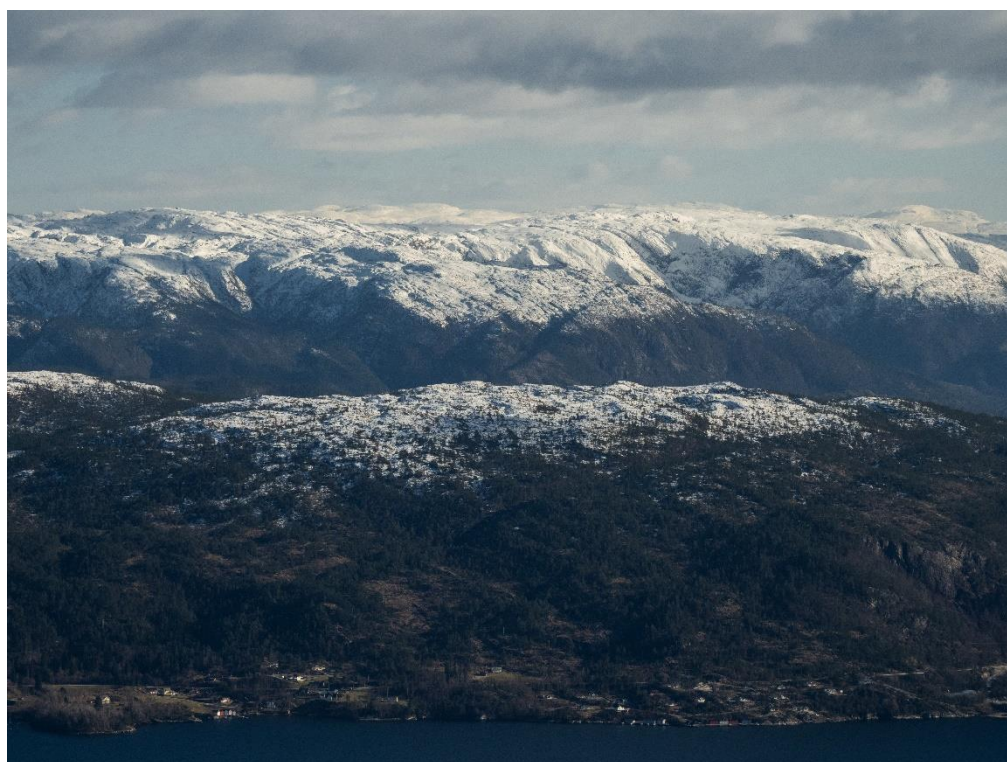
Tema	Beskrivelse
Friluftsliv	I åpent areal i utpekt område ligger det svært viktige friluftslivsområde Mosedalen, området er kartlagt av Masfjorden i 2019, området fremheves som tilrettelagt og fremheves som det største hytteområdet i kommunen med helårsbruk i Stordalen skisenter og fjellområdene rundt: https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00026387 Brydalsfjellet er også kartlagt i kommunens kartlegging av året og verdsatt til viktig. Området pekes som helårs utfartsområde for fjellturer i Stølsheimen. Man kan også gå mot Lindås og oppleve å gå fra fjord over fjell til fjord igjen. Spesielt mye brukere om vinteren da området er særs godt egnet for fjellskiturer https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00026388 Rustefjellet er verdisatt til viktig i kommunens kartlegging og pekes på som et høyfjellsområdet med adkomst fra flere sider. https://faktaark.naturbase.no/?id=FK00026390 Lenger vest ligger også Kjerstignova og Myrdalen som er verdisatt til viktig.

	I Fjolfjella sør for fjorden ligger de svært viktige friluftslivsområdene tett Ådneburen, Torshaugen/Austrefjellet, Ilestegsfjellet, Stussdalen-Kalvedalshytta og Klefjellet. Kvalitetene i området for friluftsliv er uforenelig med at området pekes på som mest egnet for vindkraftindustri.
Fugl	Det er positivt at NVE har valgt å ta bort deler av det opprinnelige analyseområde 18 i øst og i vest på bakgrunn av grensene til Miljødirektoratets eksklusjonsforslag. Dette gjør at enkelte viktige hekkeområder for hubro og havørn på kysten med større sannsynlighet vil unngå å bli berørt av framtidig vindkraftutbygging. Samtidig vil også enkelte hekkelokaliteter for jaktfalk, fjellvåk, dvergfalk og kongeørn unngås. I vårt forrige høringssvar anbefalte vi imidlertid at hele området tas ut basert på de ornitologiske kvalitetene. Det er ikke til å unngå at enkelte viktige hekkelokaliteter og næringsøksområder for rovfugl vil berøres negativt også ved etablering i det gjenstående området, inkludert artene nevnt over. Fjellområdene her er også viktige for liryte og fjellryte. Antakelig huser fjellområdene også boltit, og det er påvist hekking av både lappspurv og blåstrupe her, som begge er viktige ansvarsarter. Sårbare arter som storlom og smålom er også påvist i området. Ikke minst må vi igjen påpeke at fuglelivet i fjellområdene her er lite kartlagt. Vi er svært kritiske til at det ved etablering av en nasjonal ramme for vindkraft ikke legges opp til feltbiologiske undersøkelser i slike områder, men at man derimot kun tar utgangspunkt i eksisterende kunnskap. Dette strider klart mot naturmangfoldlovens føre-var-prinsipp, som burde være av grunnleggende betydning når man skal vedta en nasjonal ramme for framtidig vindkraftutbygging. Området inneholder også relativt store arealer av såkalte inngrepsfrie naturområder (inngrepsfrie naturområder i Norge – INON), med avstander på 1 – 5 km til nærmeste menneskelige inngrep. Slike områder er spesielt viktige for arter som er sårbare for forstyrrelser og fragmentering av leveområder. De har også en stor egenverdi nettopp på bakgrunn av at de er lite berørt. Derfor mener vi at alle INON-områder bør ekskluderes i de utvalgte områdene. På bakgrunn av ovennevnte står vi ved vår anbefaling om at området tas ut av Nasjonal ramme basert på de ornitologiske kvalitetene.
Naturmangfold	Det synes åpenbart, men Fjolfjella må ekskluderes fra mest egnet område, all den tid den er spilt inn som i nasjonalpark-kategori i den supplerende verneprosessen som pågår. Uavhengig av hvor den prosessen ender så er naturverdiene udiskutable, det er et urørt naturområde fra kyst til fjell som er et av kriteriene MD foreslår for å vurdere svært stort konfliktpotensial. Det er også et område som NVE åpner for å ekskludere. Fjolfjella må tas ut av mest egnet områder i tråd med presiseringsdokumentet som er sendt til NVE i forkant av 1. april og oversendelsesdokumentet fra MD til KLD 1. mai 2019. FNF Hordaland kan ikke se at naturverdier som anerkjennes regionalt av fylkesmannen og videreføres av Miljødirektoratet som kandidater til supplerende vern er ikke forenelig med å inngå i mest egnet område for vindkraft på land.
INON og sammenhengende naturområder med urørt preg.	Selv om tidligere runder har ekskludert viktige områder så er 54% av INON-arealet i utpekt område pekt på som mest egnet for vindkraftindustri.

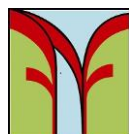
	INON er et viktig verktøy, men fragmenteringseffekter og viktige korridorer og sammenhenger vil dra nytte av Miljødirektoratets nye verktøy med infrastrukturindeks og grønn infrastruktur. Det som er viktig er at INON er minstemålet for hva forvaltningen må ivareta. Infrastrukturindeksen vil vise en del sammenhenger og korridorer i kartlag som INON «skjuler». Miljødirektoratet viser til karttemaet grønn infrastruktur som viktig for å gjøre vurderinger av hvordan ulike inngrep, utbygginger og lignende vil påvirke habitatkvalitet og muligheter for forflytning mellom viktige områder for utvalgte arter. Med et bakteppe av allerede gitte konsesjoner vurderer vi det dithen at Departementet
Verneplan for vassdrag	I nord (figur. 9) ser vi Yndedalsvassdraget og i sør Eikefetelvi. Yndedalsvassdraget med elver, vann og myrer er sentrale deler av et variert landskap. Eikefetelvi har et vernegrunnlag som er bygget på urørthet. Vassdraget beskrives som et kystnært vassdrag, med korte avstander fra fjell til fjord sett i forhold til høydeforskjellen. Områdets verdi for friluftslivet fremheves også.⁴⁰
Landskap	Området er preget av at når man er på rundt 800 moh som eksempelvis Gleinfjellet (figur. 8) så har man vidt utsyn og det er klart at et slikt landskap er sårbart for utbygginger av slike dimensjoner. Det blir også ekstra viktig å vurdere virkninger for landskap gitt at vi har lite konkret kunnskap i litteraturen fra Norge om hvordan landskapet påvirkes av utbygginger.⁴¹

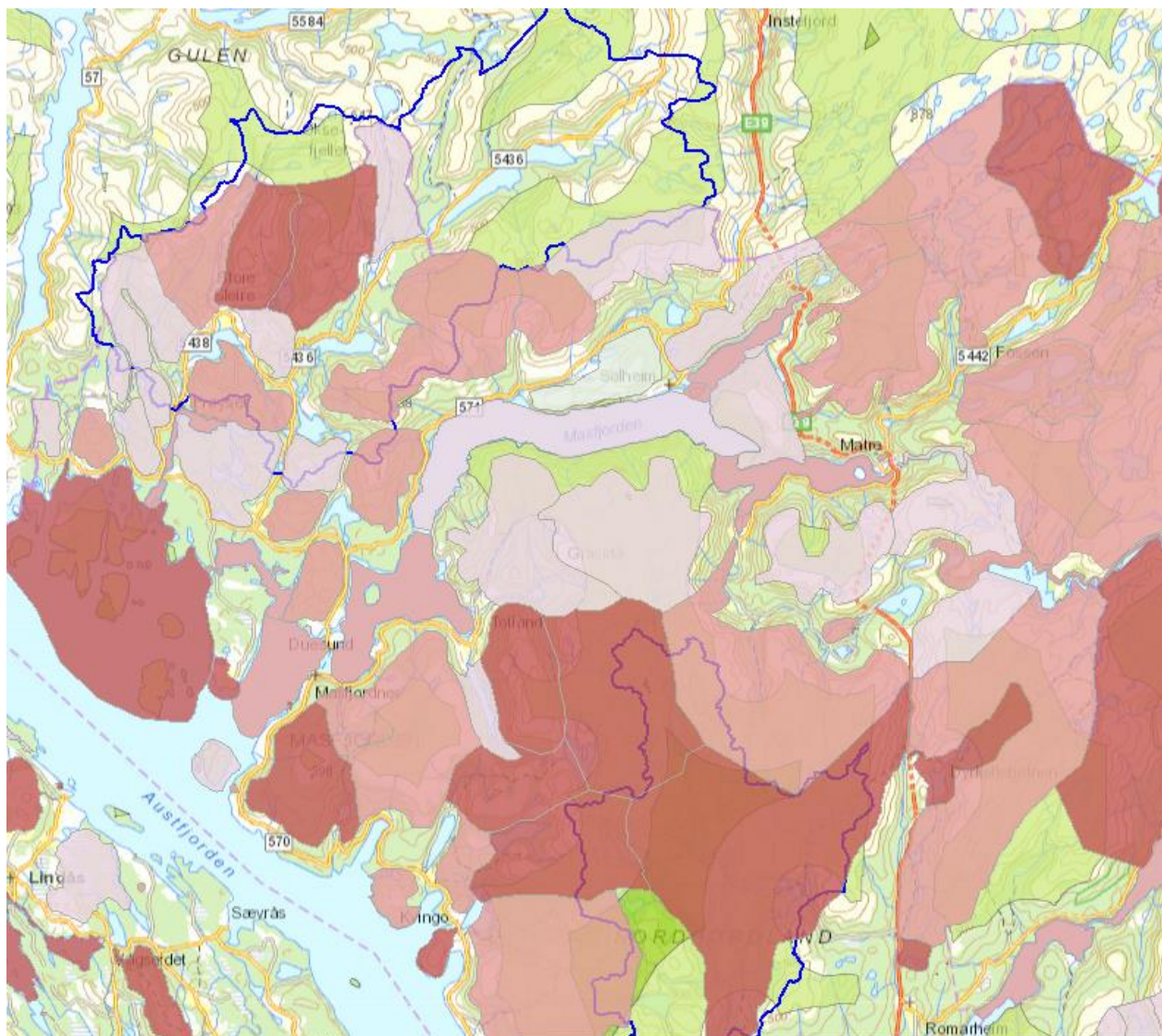

Masfjordnes med Kvamsfjell først og deretter Ådneburen, Storevass (Fjonfjella) i bakgrunnen. FOTO: Bergen og Hordaland Turlag/FNF Hordaland

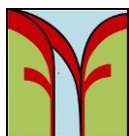
⁴⁰ <https://www.nve.no/vann-vassdrag-og-miljo/verneplan-for-vassdrag/hordaland/064-1-eikefetelvi/>

⁴¹ <https://www.menon.no/wp-content/uploads/2018-56-Landskapsvirkninger-av-vindkraft.pdf>

Figur 9: Kumulative verdier – Utpekt område 50 Nordhordland Gulen har en opphopning av verdier innenfor verneplan for vassdrag, svært viktige og viktige friluftslivsområder, større sammenhengende naturområder fra fjell til fjord, særskilt påpekte naturverdier i supplerende vern prosess, stedsidentitet, landskapsverdier med blant annet Fjordlandskap av A-verdi for Masfjorden, spesielt utstrakt på sørsiden – hvordan fremstilles summen av verdier? Hvordan disse påvirkes opp mot fordelene en utbygging har? Avveiningen som gjøres av summen av ulemper opp mot fordeler er ofte vanskelig å finne i vedtak.

9. Konklusjon

Arbeidet med nasjonal ramme må inn i en mer helhetlig vurdering hvor tapet av naturmangfold drevet frem av arealendringer og klimakrisen drevet frem av utslipp av CO₂ ses i sammenheng. Disse allmenne hensynene vil ikke alltid trekke i samme retning. Men i større retningsgivende arbeid som den nasjonale rammen så må det henge sammen. Ramme må ikke bli en ramme for hvor mye intakt natur vi kan bygge ned for å sikre utbygging av vindkraft. Norsk Friluftsliv hadde en spørreundersøkelse i forbindelse med årets kommune- og fylkesvalg (figur. 10) hvor alle partiers 1. kandidat i kommunene ble spurt. I Vestland er politikerne samstemt om viktigheten av å fremme natur- og friluftslivsverdier i arealplanlegging og at slike verdier ikke er forenelige med utbygging av vindkraft.

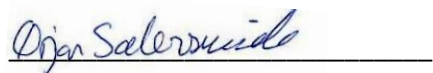
NVEs bruk av nestenområder er en praksis som har gjort en stor høringsprosess enda større. FNF Hordaland viser til det separate innspillet [vedr. nestenområdet i 57.7 Hordaland mellom Voss og Hardanger som allerede er oversendt](#). Forumet forutsetter at området ikke er med i det videre arbeidet med rammen. Vi viser også til tidligere innspill i prosessen – [FNF innspill oktober 2018](#).

Begge de foreslåtte områdene med areal i Hordaland har så store natur-, landskap og friluftslivsverdier at de ikke kan inngå i en fremtidig ramme som mest egnet for vindkraftindustri.

Forum for natur og friluftsliv Hordaland peker avslutningsvis igjen på følgende hovedpunkt som viktige i arbeidet videre:

1. *Nasjonal ramme kan ikke peke på mest egnede områder for vindkraft basert på kunnskapsgrunnlaget og analysene som er gjort.*
2. *Departementet må ta med seg de eksklusjonskriteriene og analysearbeidet som er gjort. Ekskluderte områder må brukes som en ramme for tidlig avslag og for en eventuell videre regional planlegging. Stortinget må sikre hjemmel for tidlig i avslag i relevant lovverk.*
3. *Det kan arbeides videre regionalt for å vurdere om det finnes areal som er egnet for vindkraftutbygging på land i en plan med et helhetlig grep som skal se tap av naturmangfold, klimaendringer og en sikker energiforsyning i sammenheng, dette inkluderer, naturlig nok, en vurdering av hvilke teknologier som har minst miljølast i tråd med §12 i naturmangfoldloven.*
4. *Den midlertidige stoppen i behandling av vindkraftsaker må videreføres inntil nasjonal rammes rolle i fremtidig konsesjonsbehandling er avklart OG det er gjort nødvendige vurderinger og avklaringer av konsesjonsprosessen både i forhold til lovverket (plan- og bygningsloven og energiloven) og samt oppdatering av veiledninger og relevante retningslinjer.*

Vh

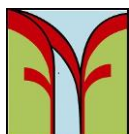
Ørjan Sælensminde

Forum for natur og friluftsliv Hordaland

Naturvernforbundet
Hordaland

Bergen og Hordaland Turlag

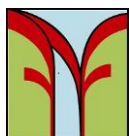
Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

FNF Hordaland er et samarbeidsforum for natur- og friluftsansjoner i Hordaland, som arbeider for å ta vare på natur- og friluftsansjessene i fylket. Per i dag er det 10 ansjoner tilsluttet FNF Hordaland: Bergen og Hordaland Turlag (DNT), Naturvernforbundet Hordaland, Norges Jeger- og Fiskerforbund Hordaland, Bergen og Omland Friluftsråd, Norsk Ornitologisk Forening Hordaland fylkeslag, Hordaland fylkeskystlag, Norsk Botanisk Forening Vestlandsavdelingen, Syklistenes Landsforening Bergen og omegn, Voss Utferdslag (DNT) og Voss Kajakklubb. Sammen representerer ansjessene rundt 39.000 medlemmer i fylket.

Elektronisk kopi

Fylkesmannen i Vestland
Hordaland Fylkeskommune
Masfjorden kommune
Lindås Kommune
Etne Kommune
Kvinnherad Kommune
Stord Kommune
Fitjar Kommune
Tysnes Kommune

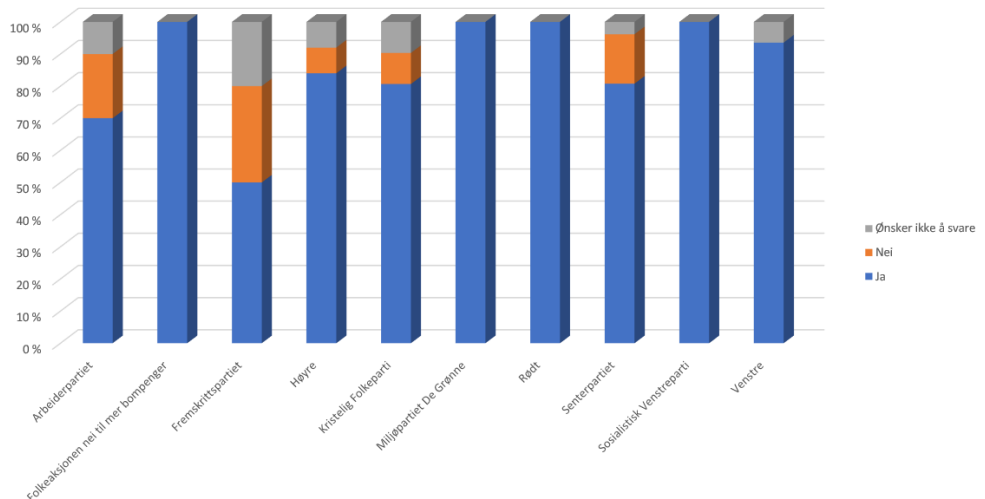

Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

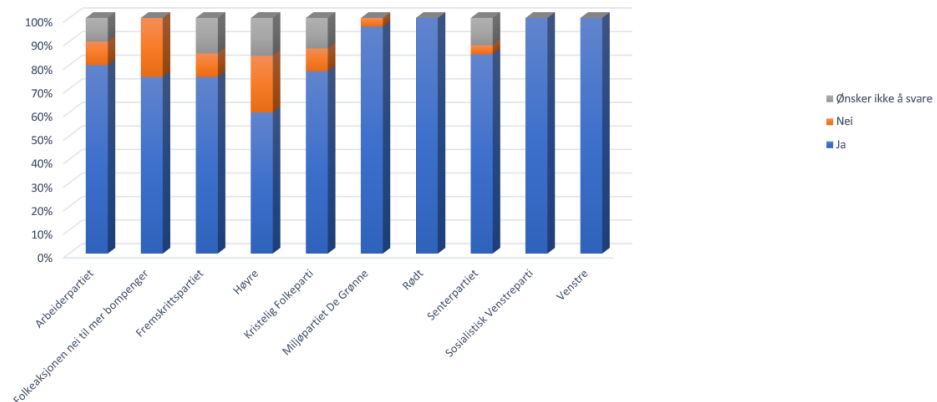
Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

Vedlegg

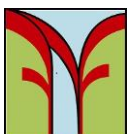
Jeg ønsker at natur- og friluftslivsinteressene får en høyere verdi i arealplanleggingen.

Jeg ønsker ikke utbygging av vindkraft i verdifulle natur- og friluftslivsområder i min kommune.

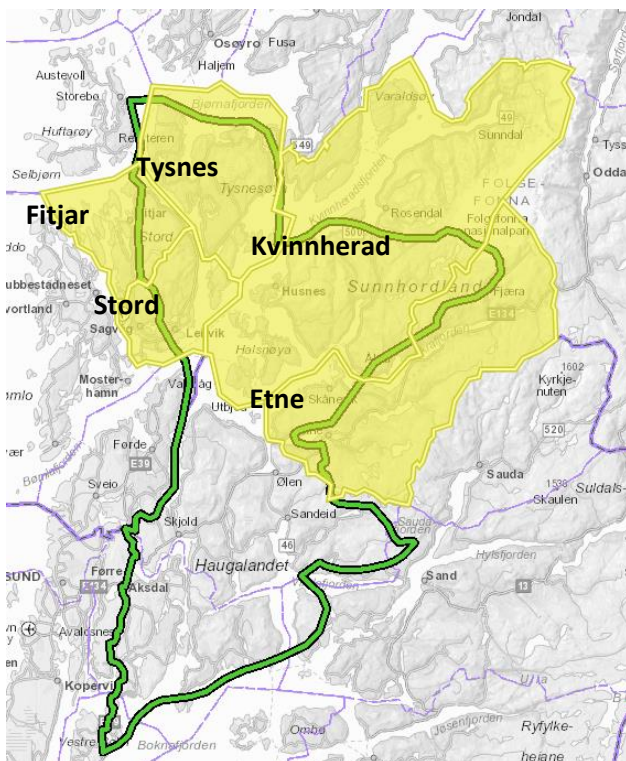

Figur 10: Utdrag fra Norsk Friluftslivs spørreundersøkelse til alle partiers 1. kandidater i kommune- og fylkesvalget 2019 – «Det er egentlig en bred enighet»

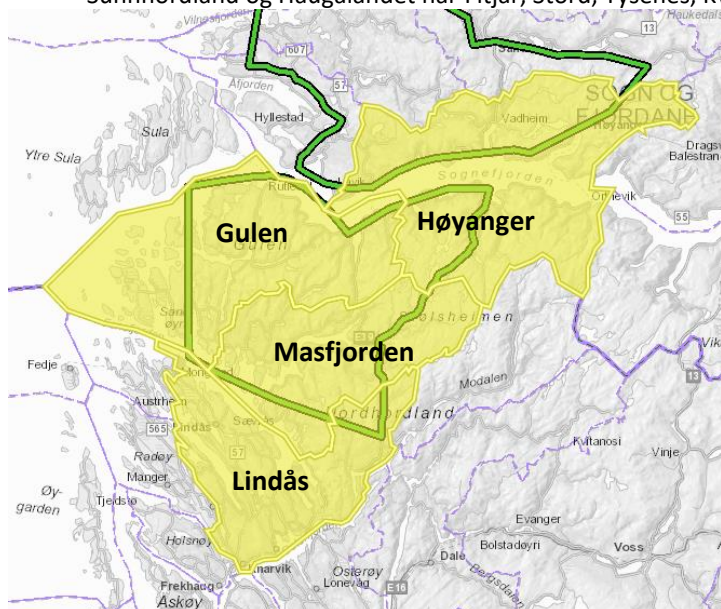
Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

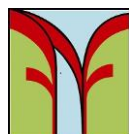

Figur 11: Kommunene sier nei – analyseområde 51

Sunnhordland og Haugalandet har Fitjar, Stord, Tysnes, Kvinnherad og Etne alle sagt nei til forslaget.

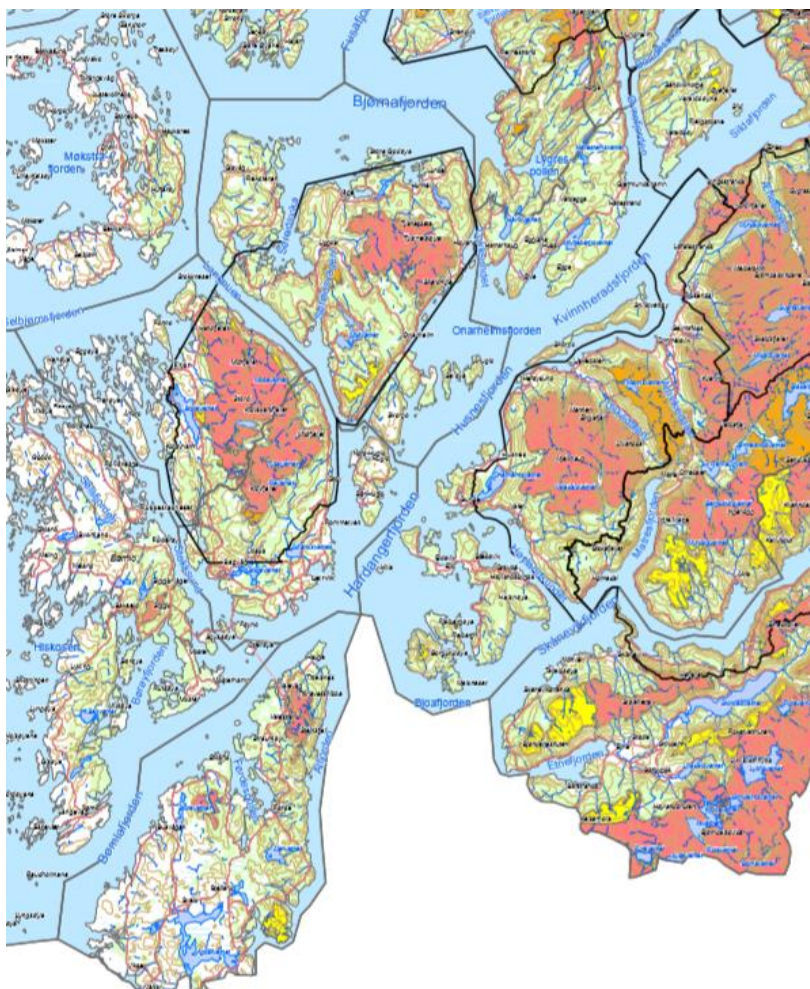

Figur 12: Analyseområde 50 Nordhordland og Gulen – Masfjorden, Lindås, Gulen, Høyanger og nabokommunen i øst Modalen har alle sagt nei til forslaget.

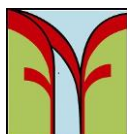

Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no / 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
Org. nr.: 918 407 855

Figur 13: Temakart sårbart høvfjell – Fylkesdelplan for småkraft

Forum for natur og friluftsliv
HORDALAND

Tverrgt. 4-6, 5017 Bergen
hordaland@fnf-nett.no | 55 33 58 19 / 40 49 70 74
www.fnf-nett.no/hordaland
 Org. nr.: 918 407 855